Austr.
5492
i

Digitized by Google

Austr. 5492 i

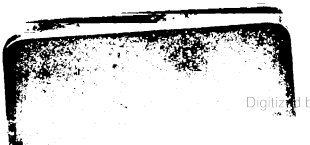

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Austr. 5492 1 507

LISTOVI

JEDNOGA

ANTIUNIONISTE.

(Iz „Zatočnika“ preštampano.)

Digitized by Google

Digitized by Google

BIBLIOTHECA CROATHICA
DR. BOŽIDAR MURGIĆ

LISTOVI

JEDNOGA

ANTIUNIONISTE.

NICHT. FERNVERLEIHEN

(Iz „Zatočnika“ preštampano.)

U vojn. Sisku.
Tiskom Ivana Vončine.
1870.

Digitized by Google

Austr. 5492 1

Bayerische
Staatsbibliothek
München

Digitized by Google

I.

Vaš štovani list, gospodine uredniče! zastupa načela one stranke, koja je počem od god. 1862. nastojala oko državopravne sveze izmedju trojedne kraljevine i kraljevine Ugarske na osnovu zák. čl. 42. Vaša se stranka može takodjer unionističkom prozvati; ali izmedju nje i protivne joj stranke, koja se ovim imenom per excellentiam krsti, golema je razlika. Vi bo smatrate trojednu kraljevinu državom ravnoj Ugarskoj, dočim vašim je protivnikom Ugarska, Dalmacija, Hrvatska, Slavonija i Erdelj jednom državom; s toga vi biste rado obnovili državopravnu svezu izmedju trojedne kraljevine i Ugarske na osnovu državne jednakosti kano države s državom, jer vam se ova sveza čini koristna i nuždna po trojednu kraljevinu; dočim vaši protivnici misle, da trojedna kraljevina kano čest države ugarske i nesmije izstupiti iz ove zajednice, pa da se imade iza one razmirice od god. 1848. tražiti samo „modus vivendi“ za obje zemlje jedne države. Po vaših načelih mogla bi trojedna kraljevina biti i bez Ugarske kano posebna država pod zajedničkim kraljem; po nazorih protivničkih ona se mora po što po to nagoditi s Ugarskom. Po vaših načelih odlučuje kod ove sveze korist, i jedina korist naše domovine, po nazorih protivničkih odlučuje korist i jedina korist državne zajednice.

Digitized by Google

Odavle lasno vidite, da vas bezkonačni jaz dieli od protivnikah, pa da se s njimi nemožete sporazumjeti, osim da oni predju u vaš logor t. j. da jih nestane.

Tim su vaša načela bližja onim rodoljubom, koji misle, da se nedade izmedju trojedne kraljevine i Ugarske izvesti ona državopravna sveza, koja bi jedino koristi i budućnosti naše domovine i našega naroda odgovarala. Ako vas je volja prozovte slobodno ove rodoljube antiunionisti, koji naime nebi bili protivni onakovoj svezi, kakovu vi želite, ali koji drže, da se takova sveza obzirom na politiku magjarsku uglaviti nemože, a koji se protive svakoj drugoj svezi. I ja sam se godine 1860. i 1865. nadao, da će Magjari izkustvom g. 1848—60. podučeni, odustati od one zlokobne politike, koju su navlaš poslije godine 1790. naprama svojim sugradjanom drugih narodnostih i naprama našoj domovini tjerali. I ja sam mislio, da „bieli list“ sabora god. 1861. nije puki pogovor, koji je onu zlokobnu politiku prikrivao, kako bi blagoćudne Hrvate u njihovih nadah uspavao. Ali iz nadošlih se dogadjajah uvjerih, da su Magjari onaj isti naprama slabijemu i popustljivijemu agresivan narod, kakova jih predstavlja poviest, od kada se naš narod s njimi druži. Ovi su noviji dogadjaji svim u pameti na toliko, da vam jih dovoljno, gospodine uredniče! samo natuknuti.

Vi znate, da smo se mi kano i Magjari jednakom dosljednosti i žilavosti borili proti njemačkoj

Digitized by Google

centralizaciji veljačkoga patenta od god. 1861. Mi smo bili u toj borbi saveznici Magjarom; a oni su, kako bar riečmi tada uvjeravahu, ovo savezničtvo cienili. Ponajviše ovoj solidarnosti za volju naš je sabor u svojoj adresi od 10. veljače 1866. očitovao, da mu se „najshodnije“ čini postojale državopravne razmirice „riešiti u zajedinstvu s kraljevinom Ugarskom“. Ovoj solidarnosti za volju poslao je naš sabor u Peštu kraljevinski odbor, da zajednički ustanovi odnošaj naše domovine i Ugarske naprama monarkiji i da naravna razmiricu izmedju obiuh kraljevinah. Pa kako je ugarski sabor ovo prijateljstvo nagradio, ili bar priznao? On se je pod rukom dogovarao s Austrijom bez trojedne kraljevine, pače bez nas o nami i proti nami, te je bez nas izveo nagodbu medju zemljami krune ugarske i ostalom monarkijom. Kada bi ugarski sabor bio se nagodio s Austrijom samo za Ugarsku, koliko bi ova nagodba za Ugarsku povoljna bila, nebismo mu s gledišta povremene politike mogli zamjeriti. Ali zar je on naprama svojemu u borbi proti njemačkoj centralizaciji vjernomu savezniku lojalno postupao, kada je od svoga protivnika zahtievao i izhodio, da mu toga saveznika predade dušom i tielom za cienu veće popustljivosti i povoljnije nagodbe?

Magjari su nagodbom izmedju Ugarske i Austrije od god. 1867. toliku naprama hrvatskomu narodu nezahvalnost pokazali, da je on nikada zaboraviti nesmije. Ali to bijaše samo početak u

Digitized by Google

povorci njihova naprama našoj domovini nečuvena vriedjanja; razpust sabora 1867., oktroj izbornoga reda od 20. listopada i. g., postupanje s Riekom, nasilja njihovih u zemlji organah, samovolja njihove vladavine, terorizam, kojega sami do sada uzdržavaju i podupiru nagodba od 8. stud. 1868. itd..., sve to nameće nam misao, da Ugarska netrpi trojednu kraljevinu pored sebe, već da ju želi pod sobom. Dodajte tomu postupanje magjarskih državnikah s vojničkom krajinom, njihovo prijateljevanje s njemačkom cliquom proti Slavenstvu... pa nećete odsuditi misli, koja se svaki dan u našoj zemlji sve to više širi, da izmedju naše domovine i Ugarske nemože više biti trajna prijateljstva; pa da će biti za obje zemlje najbolje, ako se čim prije razstanu u miru i živu medju sobom kano dobre susjede, kada nemogu kano ravnopravne družice.

Dva su obično razloga, koja iskreni inače unioniste navode za preporuku užje sveze s Ugarskom, stoljetnje naime naše domovine s Ugarskom drugovanje u jednoj državnoj zajednici, te zajednički jim interes toli glede ustavne slobode koli glede blagostanja obijuh zemaljah. Prvi razlog zasiže u prošlost, drugi grli prošlost sa sadašnošću i budućnošću. Dopustite mi dakle, gospodine uredniče! da ova dva razloga ocienim, i da nepristrano izpitam, koliko su oni podobni, kako unioniste misle, preporučiti užju svezu izmedju trojedne kraljevine i Ugarske.

Digitized by Google

II.

Priznajem, gospodine uredniče! da se sveze, koje su vjekovi medju dva naroda spleli, nemogu tako lasno prekinuti. Uspomena djeluje čarobno tako na čovjeka kako na narod; tim više što su riedki, koji umiju čuvstvo podrediti umu.

Evo imade blizu osam stoljećah, što je sudbina naše domovine tiesno skopčana sa sudbinom Ugarske, što je udes našega naroda privezan na udes magjarskoga, Ugarskom upravljajućega naroda. Oba su naroda branila na razbojištih neodvislost skupnoga im zemljišta; oba su se u saborih borila za samostalnost jedne i druge zemlje, koliko ju god putih treći htjeo podkopati; objema je ustavni osnov zajednički. Naš je narod Ugarskoj dao najumnijih državnikah i dostojanstvenikah; hrvatski su sinovi sjedili na prvom uz priestol stolcu Ugarske, a ne jedan je Magjar banovao u Hrvatskoj; obje su pače zemlje prepletene, u višjih osobito razredih, najužjimi obiteljskimi odnošaji. S toga je ime Ugrin (Hungarus) postalo zajedničko (čl. 6. sab. 1741.) za sinove jedne i druge zemlje.

Priznajući čarobnost ovih svezah nesmijem si ipak uzkratiti pitanja: jesu li ove sveze jednako koristne bile po našu domovinu i po zajednicu? Ovo me pitanje vodi u široko more povjesti, u koje kada se upuštam, valja mi prije svega primietiti, da ja nisam povjestnik po svojem zanimanju, ali da mi je iz naše povjesti toliko poznato

Digitized by Google

koliko je dovoljno, da na ono pitanje točno i u kratko odgovorim.

Vi znate, gospodine uredniče! da si je narod hrvatski ovdje na jugu bio osnovao samostalnu i neodvisnu državu, koju je on umio kroz četiri stoljeća obraniti od absorpcije sa strane dvijuh mogućih carevinah, što no su se bile razdielile u baštinu svietske rimske države, sa strane naime bizantinske i njemačke carevine. Hrvatska je država imala svekolike uvjete razvitka i napredka, njezin je ustroj za čudo počivao na slobodoumnih načelih, državna joj vlast bijaše podieljena izmedju naroda i vladaoca. Ali što joj oskudievalo bijaše to, neuredjeno ili bolje na slovinskom pravu stojećinsta osnovano nasljedstvo priestolno u vladajućoj porodici i jaka osrednja vlast. Ovo je dalo povoda nutarnjim razdorom i nemirom, koji su se tim dokončali, da je kruna hrvatska ponudjena inostranu vladaocu, kralju susjedne Ugarske.

I ovo bijaše prva velika pogrješka hrvatskoga naroda, s koje i mi danas trpimo. Ona se može našim pradjedovom tim manje oprostiti, što su ju oni počinili ne prisiljeni vanjskimi okolnostmi, nego nehoteći ili neznajući urediti nutrnje razmirice o priestolnom nasljedstvu. Hrvatskoj državi nije tada izvana opasnost prietila, da bi joj probitačno bilo uteći se pod zaklon ugarske države; mletačkoj sili mogaše ona odoljeti, kano što je tečajem XI. vieka dovoljno dokazala, pa je jedini Zadar bio kamen smutnje Hrvatske i Mletačke; njemačka care-

Digitized by Google

vina puštala je hrvatsku državu u miru poslje Karlovih vremenah, a proti njoj imala je ona istu saveznicu, koja je branila i Ugarsku, rimsku naime stolicu, tadanju zaštitnicu evropskoga sunarodnoga prava. Sama susjedna Ugarska bijaše tada nerazvijenija od naše domovine, nego da bi se bila usudila napasti ju; a koliko bijaše joj i nesložna Hrvatska dorasla, pokazalo se kod provale Ladislava i Kolomana kralja.

Oprostili bismo našim pradjedom, da su oni inostranca, pa bio i Magjar, pozvali na izpražnjen priestol hrvatski. Ovo su činili i drugi narodi, te imade dosta primjerah, da su uprav vladaoci druge krvi podigli države oslabljene pod domaćimi vladaoci. Sjećam vas na Rurikovce u Rusiji, na litvanske Jagelone u Poljskoj, na Luksenburge u Češkoj, na Anžuvince u Ugarskoj itd. Ali čim su Hrvati podigli na svoj kraljevski priestol kralja Ugarske, koj bude tim i kralj hrvatski, izložili su svoju državu opasnosti, da se sveza ona, koje je Hrvatsku vezala s osobom kralja ugarskoga, prenese i na obje države. Istina je, Koloman je krunjen hrvatskom krunom u hrvatskom Biogradu, Arpadovci su vezani bili, kano što se vidi iz njihovih mnogobrojnih listinah XII. i XIII. vieka, da se kano hrvatski kraljevi posebno krune u Hrvatskoj i hrvatskom krunom. Tim su dakle obje krune, hrvatska i ugarska, Zvonimirova i Stjepanova, prem postavljena na jednu glavu, prvobitno odieljene bile; kruna i krunitbeni čin bijaše odie-

Digitized by Google

ljeni za obje u osobi zajedničkoga vladaoca savezne kraljevine. Ali tim je zametak postavljen onoj po suverenu hrvatsku državu velikoj opasnosti, da s vremenom nestane hrvatske krune, da se kralj ugarski nedade napose hrvatskom krunom vienčati posebnim krunitbenim činom, već da ugarska kruna postane hrvatskom krunom, da se ugarski i hrvatski kralj dade jednim krunitbenim činom okruniti za kralja tako Ugarske kano i Hrvatske. Ova se opasnost zbilja do skora izpuni; Arpadovci nisu sliedili stope Kolomanove, simbol se hrvatske neodvislosti, kruna, zametne, te kruna ugarska bude podjedno hrvatskom krunom.

Ako se dakle osvrnete gospodine uredniče! na ovaj početak sdruženja: to ćete lasno uviditi, kako griešimo proti državnomu pravu hrvatskomu, kada priznajemo, da je Hrvatskoj i Ugarskoj jedna te ista kruna, ili kada govorimo, da je Hrvatska pod krunom svet. Stjepana. Kruna svet. Stjepana i Zvonimira jesu dvie u početku materijalno, a po pravu dvie juridičko različite krune, dva njekada odieljena simbola dvijuh različitih neodvislih državah. Sada je materijalno jedan simbol, ali se u njem predstavljaju dvie odieljene savezne državne osebine. Što se je ovomu razlikovanju trag zametnuo, tomu je opet „unija“ povod dala. Bilo je u našoj prošlosti dobah, u kojih se ona razlika u sviesti naroda živo očitovala i činom izrazila. Ja ću vas samo sjetiti na krunitbu Karla Roberta u

Digitized by Google

Zagrebu i Ladislava u Zadru, na izbor českoga kralja Ferdinanda u Cetinu i na sviestnu predstavku ondje sakupljenih velikašah od 27. travnja 1527. U ovih se svih činih očituje tvrdo naših predjah uvjerenje, da kruna sv. Stjepana i kruna Zvonimirova nije jedna te ista, da hrvatska država, koja se „poslje smrti posljednjega kralja Zvonimira slobodnom voljom prikupi okô krune kraljevine ugarske", različita je od ugarske države, te da nije na uvieke s njom vezana niti na osobu zajedničkoga vladaoca. Ali kako je ova sviest mogla omalaksati i otupiti u potomstvu Hrvatah od god. 1527., jasno nam svjedoči izmedju ostalih i nagodba od 8. stud. 1868., koja odmah s početka riečmi: pošto su kraljevine Hrvatska i Slavonija tečajem stoljećah koli pravno toli faktično spadale ka kruni sv. Stjepana.. vriedja državno pravo hrvatsko i izriče veliku neistinu. Na ovoj krivoj i po našu domovinu ubitačnoj premissi osnovana je ona nagodba, koje nijedan sviestan sin trojedne kraljevine nemože i nesmije priznati kamo li da bi ju prihvatio.

Prva se dakle ubitačna posljedica iz sveze medju Hrvatskom i Ugarskom u tom pokazala, što je hrvatskoj državi nametnula ugarska kruna, što se simbol njezine državne neodvislosti izgubio u simbolu ugarske države, a tim je učinjen prvi korak, da hrvatske države posvema nestane u Evropi. Tim je takodjer natrag potisnut nosilac državne vlasti hrvatske, te iztaknut samo nosilac ugarske državne

Digitized by Google

vlasti. U medjunarodnih ugovorih, koje su ugarski kraljevi kano kraljevi hrvatski u pitanjih hrvatskih činili s drugimi državami, n. pr. sa susjednom Mletačkom, kašnje s Turskom, svagdje se ističe kralj ugarski, ugarska država; hrvatskoj se državi trag ili oslabio ili posvema zamco. Tim je prvi atentat na biće hrvatske države a po njoj na život hrvatskoga naroda učinjen u sunarodnom pravu; odavle je vodio samo jedan korak na drugi čin, kojim je „sacra regni Hungariae corona“, i „regnum Hungariae“ postao obćeniti diplomatički izraz za Ugarsku. U glavnom dakle i prvom onom griehu, kojega su naši pradjedovi učinili podigavši kralje ugarske na hrvatski priestol, leži zametak nesviestnoj i nehrvatskoj nagodbi njihovih sinovah od god. 1868., kojom su ovi bezobzirnije no itko prije njih priznali jedinstvenost krune ugarske i hrvatske, jedinstvenost države, i kojom je hrvatska država utonula, bar za vriemе, u državi ugarskoj.

Kako su se iz onoga čina razvile druge takodjer ne manje po hrvatski narod ubitačne posliedice, o tom ću s vašim dopuštenjem, gospodine uredniče! progovoriti u sliedećem listu.

III.

Vi znate, gospodine uredriče! da je zakonarstvo i uprava hrvatske države poslije njezina u zajedničkom vladaocu sdruženja s Ugarskom sasma odieljena bila od zakonarstva i uprave ugarske. Hrvatski su sabori imali podpunu zakonarsku vlast

Digitized by Google

u svih bez razlike državnih poslovih. Ugarski kralj kano hrvatski vladalac izvršivao je prava krune prieko svojih namjestnikah, vojvodah naime i banovah, koji su u Hrvatskoj stolovali; on je pače za hrvatsku državu kovao posebne novce, na kojih je njezina neodvislost izražena bila nadpisom „*moneta regis pro Slavonia*“ t. j. novac kralja (izdan) za cielu Slavoniju ili državu hrvatsku, i simboli sasma različitimi od onih, koji su bili na novcih, kovanih istim vladaocem za Ugarsku. Namjestnici su kraljevi vladali kraljevinom upravo kraljevskom vlašću; za vojvode su obično postavljani priestolonasljednici ili drugi kraljevići, te nam je ciela njih povorka od Gejze, potonjega kralja (1141.) pa sve do Matijina naravskoga sina Ivana Korvina točno poznata. Vojvode su imali isto kraljevsko pravo kovanja novca.

Ni ugarski dakle sabor ni ugarske oblasti nisu se miešale u hrvatske poslove. Ali Ugarska se polagano spremala, da posegne na ovu podpunu neodvislost hrvatske države. Najprije povuče hrvatske zastupnike u krunitbene sabore, pošto se kraljevi ugarski počeše kruniti jednom krunom i jednim krunitbenim činom za obje kraljevine. Onda upotriebi opasnost, u koju Hrvatska najprije dospije provalom Turakah u Evropu te propašću Srbije, Bugarske i Bosne. Zajedničkimi se silami valjalo braniti proti ovoj poplavi; a ova zajednica dade povoda, te su hrvatski zastupnici dolazili u sabore ugarske, da s ugarskimi zastupnici viećaju o po-

Digitized by Google

slovih obranbenih, u koje ide vojska i novac, te prem je taj posao napokon riešen u hrvatskih saborih još i posljednjih stoljećah, to je ipak položen zametak zajedničkomu zastupstvu, a tim su hrvatski sabori oslabljeni. Nesvjesticom hrvatskoga naroda, koja je nastala iza dugotrajne s Osmanlijom borbe njegove i gubitkom dolnje Slavonije te prekounskih predjelah, posluži se Ugarska, te je polagano širila područje zajedničkoga zakonarstva, hrvatsko sve to više krnjila, dokle ga od god. 1790. skoro sasma neuništi.

Jednakim je korakom jenjala u Hrvatskoj samostalna uprava. Vi znate, da se je samostalnost države s te strane u srednjem vieku izražavala navlastito u sudstvu. U Hrvatskoj razpravljale su se razmirice u posljednjoj molbi koje u saboru, koje pred vrhovnim sudcem kraljevine, vojvodom naime ili banom. Ali već se za rana počeo kr. sudac dvorski u Ugarskoj miešati u hrvatske priesude osobito u slučajevih, u kojih nije bila stranka zadovoljna s priesudom banskom, te se uticala k dvoru kraljevskomu. Hrvatski su stališi doduše bdili, da se samostalnost kraljevine u toj struci nekrnji, pa su već kralja Ljudevita I., toga velikoga centralizatora, prisilili, da odredbom od 29. kolovoza 1359. takovu bezakonju na put stane i pravo bansko priznade. Ovo je priznanje tečajem vremena obnovljeno, što nam svjedoči, kako su vrhovni dostojanstvenici ugarski u svako doba pripravni bili usurpirati vlast, koja po pravu samo

Digitized by Google

bana ide. Puna je čitulja zakonah i naredabah, koje nam jasno potvrdjuju, kolikom su s jedne strane dosljednosti Magjari nasrtavali na bansku čast, kolikom li žilavosti ovu čast Hrvati branili proti onomu nasrtanju, koje je smjeralo bansku čast podrediti vlasti ugarskoga nadvornika i kr. dvorskoga suda. Velik je udarac nanešen samostalnoj upravi i sudstvu hrvatske kraljevine, kada je poslije oslobodjenja Ugarske od turskoga gospodstva uredjena pod kraljem Karlom u prvoj polovini XVIII. vieka vrhovna oblast upravna i sudbena, kr. naime ugarsko namjestničko vieće i stol sedmorice. Ove su oblasti sve to više prikupljale upravne i sudbene poslove hrvatske, koji su prvi podpali pod ugarsku upravu posvema, kada je g. 1790. vlast ugarskoga kr. namj. vieća protegnuta i na Hrvatsku i Slavoniju. Od tada je i banska čast slabila; ali sahranjena bi tek §. 51. nagodbe od god. 1868. Što nije Ugarskoj pošlo za rukom kroz vjekove, to joj dade ova osnova zlokobne nagodbe; ban, koji se nije palatinu nikada zakonito pokoravao, postade činovnikom predsjednika ugarskoga ministarstva; njegovom milosti na bansku stolicu uzvišen, njegovom voljom odaule skinut.

Hrvatska država nije bila u ovom savezu s Ugarskom mnogo sretnija ni glede svojega zemljišta. Odkako je primorska Dalmacija god 1409. lukavo predana mletačkomu lavu, nisu se kraljevi ugarski mnogo brinuli, da ju pridobe, a još su manje bili pripravni na žrtve, da povriedjenu u onom dielu

Digitized by Google

hrvatsku cjelokupnost izlieče. O gubitku Hrvatske onkraj Une neće mi se govoriti, jer je taj diel hrvatske države došao u vlast onoga istoga neprijatelja, koji je bio i jugo-istočni diel Ugarske osvojio. Ali jadikovke hrvatskih saborah od konca XV. vieka svjedoče, kako je Ugarska malo glavu razbijala, da pomogne svojoj saveznici proti zajedničkomu neprijatelju. Ovaj je nemar često doveo naše otce do takove sdvojnosti, da su odlučili bili ostaviti si saveznika, pa izravnati se s neprijateljem, od kojega su se nadali povoljnijim za domovinu uvjetom.

Naprotiv hrvatske su čete krv prolievale pod Sigetom, Kanižom, Kisegom, Gjurom, Budimom itd. za slobodu — Ugarske. Ali okanimo se gubitka onkraj Une; ja svraćam vašu pozornost na dolnju Slavoniju i na Rieku. Vi znate, da je jedan diel (provincial) Slavonije utielovljen kruni Ugarskoj, ali uz cienu, da je on postavljen bio u tako sumnjiv odnošaj naprama Hrvatskoj i Ugarskoj, da je sve do god. 1848. dao povod neprekinutim sukobom izmedju obiuh kraljevinah, koje bi se razmirice bile po zakonih god. 1848. svršile gubitkom Slavonije, da nisu nastali zamršaji spasili Hrvatskoj taj diel domovine. Vi znate, kako je Ugarska upotriebila svoju vlast, da izkrivi razgovjetne izprave o izravnom utielovljenju Rieke hrvatskoj kraljevini, kako je ta falsifikacija unišla u zak. čl. 4. god. 1807., kako nije nikada izvela ni ustanove čl. 61. god. 1790/1., kako bi ona rado otisnuti Hrvatsku od jadranskoga mora. . .

Digitized by Google

Ja znadem, da vam je sve ovo dobro poznato, ali držim za potrebito svesti ove podatke u jednu sliku, iz koje se lasno razabire, kolike su nevolje naš narod stigle sa osamstoljetnoga saveza s Ugarskom. Zar nije hrvatska kraljevina postala slabijom, zar nije nestalo državne sviesti, pače skoro i narodnoga ponosa u hrvatskom narodu? Gdje su uspomene na neodvisli državni život, koje su se sačuvale u narodu českom i poslje bielogorskoga poraza, u narodu srbskom i poslie kosovske bitke? Hrvatska se državna sviest stopila s Ugarskom, hrvatski se ponos bio pretvorio u ugarski, uspomene nam u narodu nedosižu dalje od Hunjadovacah, kralja Matijaša i Sibinjanin Janka. Zemljištna se cjelovitost hrvatske države tako okrnjila, da se i sada, kano u XVI. vieku, može zvati samo „reliquiae“ kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije; pa nam Ugarska i od ovih ostanakah otimala prije Slavoniju, sada otimlje Rieku. Njekadanje zakonarstvo spade joj na „orsačko spravište“, kojemu je gotovo glavno pravo bilo, da bira zastupnike za državni sabor ugarski; u upravi postade naša domovina municipijem ugarskim. Šta je Hrvatskoj još preostalo bilo, da osvoji Ugarska?

S protivne se strane opravdava Ugarska tim, što se sva krivnja podmeće austrijskoj politici i hrvatskoj nesvjestici. Daleko budi od mene braniti austrijsku politiku; ali nisam ni tako sliep, da neumijem razabrati ujezina u prošlosti smjera. Austrijska je politika od ovo tri stoljeća išla za cen-

Digitized by Google

tralizovanjem kraljevinah i zemaljah krune češke i ugarske. Ona bijaše naperena proti državnoj osebini ugarske države, pod kojom bijaše i naša domovina; ali nije se opirala jednakoj centralističkoj težnji Ugarske, koja se osobito poslje g. 1790. opaža u njezinoj nutrnjoj politici. Sve povrede hrvatskoga državnoga prava pošle su ili iz sabora ili od oblastih ugarskih; a bečka ih politika odobravala i podupirala, kao što ih podupira poslje austrijsko-ugarske nagodbe g. 1867. Ugarske su vlasti sveudilj imale neposredan i izravan upliv na sudbinu hrvatske zemlje; one su za nju neposredno odgovorne. Ili zar nisu zak. čl. 2. g. 1844. i zakoni godine 1848., kojimi je napadnut život naroda hrvatskoga i njegove zemlje, u Požunu i Pešti stvoreni, a u Beču potvrdjeni? U tom pogledu imade hrvatski narod jednak razlog zazirati toliko od Beča koliko od Pešte.

Kada se protivnici pozivaju na nesvjesticu hrvatskoga naroda, koja je dopuštala tolike i takove povrjede: onda odsudjuju svoju unionističku politiku, jer jim valja priznati, da je ona nesvjestica upravo posljedica stoljetnoga s Ugarskom saveza. Ali u svako je doba imao hrvatski narod viernih sinovah, koji su ugarske nasrtaje muževno odbijali; nu ugarski su državnici uvjek radje slušali zamamljivi glas svojih u Hrvatskoj bezuvjetnih privržnikah, nego li pravednu rieč nepovoljnih jim borilacah za hrvatsko državno pravo. Tako su Magjari radili prije god. 1848., tako rade i sada; njihova

Digitized by Google

bi saveznička dužnost bila stajati uz one, koji brane savezno pravo; a ne uz one, koji ga podkapaju.

IV.

Zlokobne posljedice osamstogodišnje sveze medju našom domovinom i Ugarskom ostaviše, gospodine uredniče! svoj trag ne samo u državnih nego takodjer u družtvenih i kulturnih odnošajih našega naroda. Demokratička slovinska načela, kojimi bijaše stari hrvatski ustav prepleten, ustupiše u njem mjesto aristokratičkim, koja su u ugarski ustav iz Njemačke odmah u početka prešla. Tada je i u nas plemstvo sasma i izključivo stupilo na površinu državnoga života, te ga samo s izključenjem drugih razredah posvema zaokupilo. Ali ni ovo nebi bila polag sličnoga stanja u ostaloj Evropi toli golema nesreća za našu zemlju, da se nije onaj živalj, u kojega je ruke njezina sudbina došla, malo po malo našemu narodu otudjio. Aristokracija je svagdje nikla na svjetlu dvorskoga sjaja, pa i radó na njem počiva. Tako je hrvatska aristokracija, kretajući se u svoje vrieme u dvorskih krugovih ugarskih i sastajući se s mnogobrojnijim i uglednijim višim plemstvom ugarskim, prihvatila i upila njegove običaje i način mišljenja, te bude svezami zajedničkoga stališkoga interesa povučena u politiku ugarsku, koja nije bila nikada u svih pitanjih istovietna s hrvatskim državnim pravom i korišću hrvatskoga naroda. Dok je u našoj domovini prednjačilo staro hrvatsko plemstvo, dok su

Digitized by Google

u njoj banovali Šubići, Frankopani, Horvati, Lackovići, Berislavići, Draškovići, Bakači itd., u kojih je živila sviest hrvatske samostalnosti: dotle je plemstvo razabiralo granice izmedju hrvatskoga i ugarskoga državnoga prava, te je odbijalo nasrtaje dolazeće od svojih prekodravskih staliških drugovah. Kano posljednjega predstavnika takova plemstva hrvatskoga na banskoj stolici rado ovom prigodom pominjem bana Ivana Bakač-Erdödija. Ali odkako su Šubići i Frankopani na stratištu za slobodu hrvatsku poginuli, odkako je uz nje po malo nestalo staroga hrvatskoga plemstva, odkako su se na mjesto njegovo popeli pridošlice, te za sobom povukli iznemogle stare hrvatske plemićke porodice: od onoga vremena više plemstvo, koje u Hrvatskoj i Slavoniji živi i stanuje, nije plemstvo hrvatsko, nego magjarsko. Ili imenujte mi, gospodine uredniče! samo jednoga velikaša naše domovine, koji poznaje misli, ćuti i težnje našega naroda, koji bi voljan bio njemu na boljak žrtvovati svoje sile i svoj imetak, koj bi snovao i radio o državnoj neodvislosti naše kraljevine. Šta su naši velikaši od narodnjega prieporoda našega učinili za duševni razvitak narodni? jesu li osnovali kakav zavod posvećen nauci ili umjetnosti? jeda li po svojoj dužnosti ili po svojih silah podupiru narodnu knjigu, bez koje se nije ni jedna zemlja razvila?

Nepišem ja ovih redakah, da ponovim toliko putah našemu plemstvu spočitane pravedne priekore; nego da ovdje odkrijem, gospodine uredniče! jednu

Digitized by Google

od mnogobrojnih ranah, koju je našoj domovini užja s Ugarskom sveza zadala. U samostalnoj Hrvatskoj nebi ni plemstvo smjelo biti nenarodno; ono je i bilo narodno u prvo doba, ali se je pod uplivom Ugarske iznevjerilo svomu rodu, kano što se je narodno plemstvo bosansko iznevjerilo Bosni, odkada ova zemlja visi o volji Osmanlije. Feudalno plemstvo tudja je biljka presadjena tek na slovinsko zemljište; ali ono se je udomaćilo svagdje, gdje je slovinskomu narodu pošlo za rukom podići trajne samostalne države; naprotiv plemstvo u slovinskih odvislih zemljah tudje je narodu, sliedi njegova gospodara i proti narodnoj koristi.

Odavle se nećemo, gospodine uredniče! čuditi, što je naš puk, sam sebi ostavljen, bez vodje, kojemu bijaše vladanje zemlje toliko vjekovah povjereno, zaostao u prosvjeti. K tomu dodajmo, da aristokratički ustav, kakav bijaše ugarski, komu bijaše puk samo „misera contribuens plebs“, ne samo nije se brinuo za nastavu pučku, nego je u puku, izključujući ga od javnoga života, priečio svako razvijanje gradjanskih kriepostih. Ustav ugarski, kada nije proizvodio krvavih prizorah Gubčevih, stajao je na putu razvijanju pučkih silah, kojim imade zapad osobito u našem stoljeću svoju veličinu zahvaliti. Dopustite mi, gosp. uredniče! svratiti vašu pozornost na razliku u prosvjeti i razvitku izmedju našega puka, koj je živio pod starodavnim ustavom ugarskim, i srodnoga mu puka slovenskoga, kojega je tištilo tisućgodišnje gospodstvo njemačko.

Digitized by Google

Ovdje nije mogao tudjinac utrnuti sviesti slovenskoga seljaka, jer ga je, prem opakom namjerom, prosviećivao; ondje je ugarski feudalni, samo za jedan stališ slobodan ustav, puk ostavio u neznanstvu, da bude igračkom tudjih interesah. U magjarskom je puku neoskvrnjena bar ostala narodna sviest, jer je nije potamnjela nenarodna aristokracija i tudja vladavina; dočim su ove u hrvatskom puku malo ne ugušile hrvatsku narodnu sviest, te sve uspomene prošlosti stisnule u tudji okvir „vugerskih pravic“. Za narodno osvieštenje českoga i slovenskoga puka, kojim su takodjer vladala tudja gospoda, dovoljno bijaše, da iskra narodnih idejah XIX. vieka vrcne u razsvietljenu sviest; a koliko truda nestoji hrvatskih rodoljubah, da upale malo ne utrnutu svieću narodne sviesti svoga puka?

Nenavodim ja, gospodine uredniče! ove prispodobe, da proslavim njemačko gospodstvo, a pokudim ugarski ustav; nego da utvrdim svoje uvjerenje, osnovano na svakdanjem žalibože izkustvu, da, dočim je tudjin suplemenikom našim oteo državu, te mu svojom prosvjetom htjede i dušu oteti, sveza je s Ugarskom našoj domovini ugrabila samostalnost državnu, u njezinu je krilu uzgojila stališ, koj se srdcu Ugarske privio, priznavajući nju za svoju majku, a nebrineći se za razsvietljenje i osvieštenje puka hrvatskoga, kojega je žuljevi živio. Našoj se domovini, za rana privezanoj državi drugoj, oduze prilika, da si organički razvije raz-

Digitized by Google

rede pučanstva, koji su se u ostaloj Evropi razvili samo u narodah, upravljajućih samostalno i neodvisno svojom sudbinom.

V.

Dopustite mi, gospodine uredniče! da me u ovom listu zanese rodoljubna misao u narodnu prošlost, pa da, opirajući se o njekih izvjestnih učinih i nesumnjivih dogadjajih nacrtam sliku o našoj domovini, u kakovu bi nam stanju ona sada bila, da nismo obaštinili iztočni politički grieh, koji su naši pradjedovi početkom XII. vieka počinili. Nedržite ovu sliku za puku mečtu; ono, što ćete na njoj u bojah vidjeti, bilo bi bez onoga grieha dobilo kost i pút, te bi bilo silno pokročilo na pozorištu svjetske povjesti. Najveći si državnici prije svega sastave svoje podhvate u sliku; a bez njekoga pjesničkoga primjesa nestvaraju se države, nepreporadjaju narodi.

Što jugoslavenska plemena nezauzeše onoga u povjesti mjesta, koje bi jih išlo obzirom na broj i položaj njihov, glavni je u tom uzrok, što si nestvoriše jedne državne zadruge, u kojoj bi si bila stan po svojoj volji uredila. Iz onoga prvobitnoga na jugu vrenja, za kojega je svaki kraj imao svoga skoro neodvisla župana, pomole se napokon tri samostalne države: hrvatska, bugarska i srbska. Imajući ove države u susjedstvu dvie carevine, koje su si, opirajući se o davna predavanja i stare uspomene, prisvajale pravo na gospodstvo svieta,

Digitized by Google

mogle su se one proti onomu pravu ograditi jedino uzajamnom obranom, medjusobnim savezničtvom. Ali prva bijaše država hrvatska, koja se iznevjeri i mogućnosti ovoga bratinskoga savezničtva, sdruživ se najprije preko osobe zajedničkoga kralja s državom, vladanom po narodu drugoga sasma plemena, s državom, koja je svojom korišću pozvana bila, da preprieči ono savezničtvo. Tako je i bilo.

Pomisao jugoslavenske državne zajednice, pojavila se ona u Hrvatskoj, Bosni ili Srbiji, nije našla nigdje kano što u Ugarskoj toli odlučna i žilava protivnika. Ja vas, gospodine uredniče! ovdje sjećam na srbskoga cara Stjepana Dušana, koji je htio Srbiju staviti na čelo udružene Jugoslavije i koji se toga radi zarati s ugarskim kraljem Ljudevitom; sjećam vas na udružene pokuse hrvatskih rodoljubah Ivana i Pavla Horvata, Ivana od Paližne i Stjepana Lackovića s jedne a bosanskoga kralja Stjepana Tvrdka i velikoga vojvode Hrvoje s druge strane, koji su htjeli oko Bosne, Hrvatske i Dalmacije prikupiti ostale jugoslavenske zemlje, te u toj svojoj državničkoj nakani naidjoše na krvavi odpor ugarskoga kralja Sigismunda.

Ugarska je ne samo stajala na put stvaranju državne zajednice, nego je težila i za supremacijom nad slavenskim jugom. Za ovu je obljubljenu misao ona rieke krvi prolila, osobito počam od rečenoga Ljudevita I. pa do kralja Matije. Od Karpatah do Adrije i Balkana imala je Ugarska gospodovati. Ona je ovoj svojoj politici žrtvovala najsvetije

Digitized by Google

interese uljudnosti i prosvjete; čemu za dokaz svraćam vašu, gospodine uredniče! pozornost na onaj učin, da je ugarski kralj Matija, taj najodličniji predstavnik one hegemonijske politike ugarske, mirnim srdcem gledao propast Bosne, jer je njezin vladalac Stjepan Tvrdko Tvrdković odbijao njegove pretensije, te je volio za Ugarsku osvajati Bosnu, nego li dopustiti, da se ona samostalno učvrsti, i pored ugarske razvije zastavu kršćanske uljudnosti. Južno-slavenske zemlje neka budu radje turske — ovo bijaše magjarska politika njekada i sada — nego li samostalne; dokle su turske, bilo je nade, da će s vremenom pripasti ugarskoj kruni; stupe li u samostalnu državnu zadrugu, odzvonilo je toj nadi.

Točka ona, iz koje se Ugarska proti jugoslavenstvu sročila, bijaše svendilj pridružena joj hrvatska kraljevina. Kad bi Hrvatska bila samostalnom državom ostala, kad bi hrvatski narod bio ostao gospodarom svoje sudbine: onda nebi Ugarska bila imala upirališta na jugu, da prieči državni mu razvoj. Uz to netreba dokazivati, da se u trajnom samo savezu s Ugarskom mogaše u Hrvatskoj odgojiti naraštaj, koji je ugarskoj hegemoniji zapostavio i žrtvovao jugoslavenske državne interese.

Ja sam, gospodine uredniče! čvrsto uvjeren o tom, da je dan, u kojemu je hrvatski narod svoju državu predao ugarskomu kralju, na vjekove riešio sudbinu ne samo hrvatskoga naroda, nego cieloga slavenskoga juga, pa da je onaj dan zapriečio stva-

Digitized by Google

ranje jugoslavenske državne zajednice i dao povoda hegemonijskim težnjam ugarske politike na balkanskom poluotoku. Nedade se doduše tajiti, da bi se plemenska sviest, koja se tako živo očitovala u hrvatskom, srbskom i bugarskom narodu, samo polagano i može biti samo radi nužde bila dala podrediti državnoj njih zajednici; ali misao o zajednici, koja je od drugih plemenah u Evropi tielom postala, bi se bila i na našemu jugu upùtila, da joj nije Hrvatska sdruženjem s Ugarskom bitnu podlogu oduzela.

Nesmatrajmo, gospodine uredniče! onaj prigodom krunitbe ugarskoga kralja do danas pridržani običaj, da ovomu činu budu svjedoci takodjer stegovi bosanski, srbski i bugarski; nesmatrajmo, velim, ovaj običaj za puki obred bez smisla. U ovom je obredu izražena glavna misao ugarske politike, a za stafažu služi mu hrvatski ban, noseći zlatnu državnu jabuku.

Svezom je dakle Hrvatske s Ugarskom ne samo podsjećena država hrvatska nego i razvoj jugoslavenske državne zajednice za vjekove obustavljen. A da je uslied toga južno-istočna Evropa dobila ono lice, koje od davna imade na veliki uštrb civilizacije, to će mi svaki dopustiti, koj umije ozbiljno misliti.

Do koje bi se visine u prosvjeti i blagostanju hrvatska država i sav slavenski jug bio popeo, da jim državna samostalnost nije tako rano podsjećena, možemo nagovieštati obazriev se na malenu

Digitized by Google

skupnovladu dubrovačku. Ova je samostalna i u svojom nutrnjem razvoju nepriečena državica za razvitak našega jezika, za obogaćenje naše knjige, za prosvjetu puka, za ugladjenost običajah učinila više nego li ciela ostala trojedna kraljevina tečajem svojega osamstogodišnjega s Ugarskom drugovanja. Hrvatska privezana Ugarskoj poprimi latinski jezik; pa se i u tom odieli od one zajedničke struje, kojom je Srbija i Bosna bila pošla, gdje je narodan jezik bio državnim. Nadalje kako je Ugarska stajala izvan duševnoga pokreta, koj je zapad osobito od XV. vieka bio obuzeo: tako se ovaj pokret, koj je zahvatio Dubrovnik i iztočnu obalu jadranskoga mora, malo dodirnuo Hrvatske, živivše u istoj s Ugarskom duševnoj atmosferi. Ove prispodobe nisu puka gatanja; one su crpljene iz dogadjajah, koje božica Klio u svojih neizbrisivih knjigah vierno zabilježi; a iz njih učimo, što našemu narodu sada učiniti valja.

Oprostite, gospodine uredniče! što se toliko zabavljah s prošlošću, izvodeć iz nje pogubne posljedice po naš narod i našu domovinu iz sveze medju njom i Ugarskom. Ali ja držim, da se pogrieške, u prošlosti učinjene u narodnoj politici, nemogu nikada dosta na srdce staviti našemu narodu, koji po svojoj dobroćudnosti rado zaboravlja kako uvrjede tako i patnje. U budućem listu prieći ću na sadašnjost.

Digitized by Google

VI.

Koliko putah niste čuli, gospodine uredniče! kako unioniste „slobodu, ustavnost“ u pomoć dozivaju, da dokažu potrebu unije s Ugarskom? A nisu li vam takovom prigodom često pale na um one pjesnikove rieči:

„Da seht, dass ihr tiefsinnig fasst,
Was in des Menschen Hirn nicht passt,
Für was drein geht und nicht drein geht,
Ein prächtig' Wort zu Diensten steht.“
(Goethe.)

Sloboda je obće dobro cieloga čovječanstva, svakoga plemena i naroda, svakoga čovjeka; slobodu traži, za nju se bori sav sviet. Ali prava sloboda obsiže cieloga čovjeka, njegove misli i njih očitovanje riečju i pismom, njegov odnošaj naprama vrhunaravnomu svietu (sloboda vjerozakona), naprama njegovim sugradjanom (ravnopravnost), usadjenu mu druževnost u zajedničke svrhe (sloboda udruživanja), prirodjeno mu pravo samoodluke u poslovih sukromnih i javnih, tičućih se njegove osobe i imetka itd. Takova sloboda, jer sustavni dio čovječjega bića, nije monopol ni jednoga čovjeka, ni jednoga naroda; ovaj ju i onaj može za koje vrieme i u pojedinih slučajevih zaplieniti, svojim egoističkim namjeram podrediti, ali je nemože za vieke prikovati.

Kada bi unioniste ovu slobodu mislili, pa se po svietu okolo sebe, po svojoj domovini, i srdcu si

Digitized by Google

prirasloj državi ogledali: onda bi jim valjalo priznati, da se Ugarska nije za ovu slobodu u prvom redu borila, pa da je u cielom obsegu niti neuživa; pače da je ona uljezla u nju tek poslje kako je drugdje pobjedu slavila. Ovo je bar svakomu poznato, da su načela individualne i gradjanske slobode, koja je Francezka god. 1789. razvila, tek god. 1848. djelomice unišla u ustav ugarski, pošto su u zapadnoj i sriednjoj Evropi, ovdje više ondje manje, nov državni red osnovala. A oni imadu najmanje prava pozivati se na ovu slobodu, te izticati ju kano dobit „unije“, koji netrpe u Hrvatskoj slobode govora i tiska, koji su pače ugušili i onu slobodu udruživanja, štono je bila sastavni diel uredbe naših municipijah.

Jest, gospodine uredniče! hrvatskomu narodu treba saveznikah za izvojevanje i zajamčenje slobode; ali slab bi mu bio saveznik sama Ugarska. Neka hrvatski narod usvoji kod kuće slobodoumna načela u svih granah državnoga života: onda mu se netreba bojati, da će sloboda propasti, jer ga u tom smjeru podupira sav izobraženi sviet neizuzam Ugarske. Kada bi ustavna sloboda visjela jedino o uniji medju kraljevinom Ugarskom i Hrvatskom, a nebi se opirala o zahtjevu i potrebi ostale Evrope: onda je i u njih toj slobodi odzvonilo.

Dok su austrijske nasljedne pokrajine bile vladane absolutistički, dotle su stališi i redovi ugarski mogli biti zabrinuti za svoj ustav, te ogradjivati ga usta-

Digitized by Google

novami, kano što n. pr. zak. čl. 10. g. 1790/1. da naime Ugarskom nesmije zajednički monarha vladati „ad normam aliarum provinciarum“. A kada bi Magjari išli jedino za osobnom gradjanskom slobodom, onda nebi imali razloga nepristupiti u austrijsku državnu zajednicu, čim u ovoj slobodoumne državne uredbe zavladaju. Pa ako se osvrnemo na zakone, koji su u bečkom car. vieću poslje god. 1861., najpače poslje god. 1867. stvoreni, kano o slobodi štampe, o ravnopravnosti vjerozakonskoj, o slobodi udruživanja, o nepovrjedivosti listovne tajne, pače o bezvjerskoj nastavi i gradjanskoj ženitbi, ovih šiboletah novoga liberalizma: onda bismo se imali čuditi, što Magjari nehrle u naručje liberalne cislajtanske ustavnosti; jer im ni njihov ustav nedaje toli slobodoumnih uredabah.

Ali drugo je, što narodi kano takovi danas traže. Oni se nezadovoljavaju, što pojedinac kano gradjanin uživa koliko mu drago prostranu slobodu na osnovu najslobodoumnijih zakonah; već si traže samostalnu državu, u kojoj su oni gospodari svoje sudbine, u kojoj će oni samoodlučno uvadjati one slobodoumne uredbe, štono su plod čovječjega duha, trud mnogih koljenah. Zašto naši unioniste nesliede u toj težnji liepi primjer svojih prijateljah Magjarah? Deak je god. 1861. rekao u saboru ugarskom, da bi ugarska kano pokrajina velike jedinstvene Austrije mogla biti bogatija i prosvjećenija, ali da bi prestala biti Ugarskom, najpače magjarskom Ugarskom. S toga se Magjari nehtjedoše ni upu-

Digitized by Google

stiti u nutrnje reforme, dok nije Ugarska bila priznana za neodvisnu od Austrije državu, dobro znajući, da su slobodne uredbe naravni korolarij državne samostalnosti, dočim su one bez ove za narod kano takav bez svake vriednosti.

Ja sam pače uvjeren, da naša domovina u svezi s Ugarskom, najpače u svezi, koju naši unionisti nagodbom od 8. stud. 1868. uglaviše, nemože ni razvijati slobodoumnih ustavnih inštitucijah, koje bi joj po mnienju unionistah imale biti onom svezom zajamčene. Jer je onom nagodbom područje autonomne legislative i eksekutive tako stegnuto, da one nemogu slobodoumnim pravcem kročiti, i jer bi slobodoumni razvitak tjerao našu domovinu na razkinuće one sveze, koja sapinje njezinu podpunu samostalnost; a tomu će se Ugarska protiviti dotle, dok samo uzmogne. Svaka je sloboda najveći protivnik tudjemu skrbničtvu. Ovu tvrdnju zasvjedočuje naše dvogodišnje izkustvo, jer odkada unionisti pomoćju svojih prekodravskih zaštitnikah zavladaše našom zemljom, pomnjivo nastoje, da se ona neoprosti absolutističkih okovah Bachove dobe, da nedune u nju vjetrić slobode, da se pače zataru slobodnije uredbe starijega ugarsko-hrvatskoga ustava, kano što su n. pr. županijske skupštine, izbor municipijskih častnikah itd. A zašto sve to? jer oni znadu, da sloboda uzgaja narod za državnu samostalnost, pa da uz slobodoumne uredbe nutrnje nemože dugo obstojati skrbničtvo ugarske države nad hrvatskom kraljevinom.

Digitized by Google

Slobodan dakle ustav nemože, gospodine uredniče! umiriti naroda hrvatskoga, ako mu za podlogu nesluži slobodna hrvatska država, a ova je u svezi s Ugarskom, kako se ta sveza vere u glavi naših unionistah, upravo „contradictio in adjectis".

VII.

Svi triezni i umni državnici i državljani priznavaju, gospodine uredniče! da narodna i politička samostalnost i budućnost zemlje visi o njezinu narodno-gospodarskom razvitku. *„Za obranu njezinih najsvetijih dobarah narodnosti i slobode* — liepo opazuje vrstan dr. H. Ditz — *nije dovoljno gojiti za nje najvruće želje; pa nije ni to dovoljno, da se za nje sve uloži što se ima, ako se upravo neima ništa ili samo malo; potrebito je, da se imade što uložiti, i to više od krvi i života. Sloboda se i narodnost neosvaja i nebrani krvju i životom, nego duševnom i materijalnom moćju, prosvjetom i bogatstvom.* Ugarska i Poljska propadoše, što nisu upravo te moći imale, prem su sve za narodnost i slobodu žrtvovale; ali sve to bijaše premalo; bijahu samo hrabra umorljiva tjelesa."

Neznam, imadu li naši unioniste ovu istinu pred očima, kada nas uvjeravaju, da materijalni razvitak naše zemlje visi o uniji s Ugarskom. Neznam takodjer ni toga, jesu li oni ozbiljnije o tom mislili: jeda li Ugarska **može**, jeda li ona **hoće** svoje sile uložiti za materijalni razvitak naše do-

Digitized by Google

movine, i jeda li su njezini materijalni interesi istovjetni s našimi.

Naši unioniste prije svega precjenjuju materijalno blagostanje Ugarske i njezinu u tom pogledu budućnost. Kada bi ja, gospodine uredniče! i bio vještak u narodnom gospodarstvu, kada bi Ugarsku s te strane poznavao veoma dobro, pa kada se moj sud nebi slagao s nazori naših unionistah: imao bih razloga bojati se, da mi se pristranost nepredbaci. S toga držim sgodnije pozvati se na sud inostranca od istih Magjarah u toj struci priznana uglednika, napomenutoga narodnoga gospodara dra. H. Ditza, koj je s gledišta narodnoga gospodarstva Ugarsku tako učeno proučio, kako je nije ni jedan domaći sin proučio, a pored toga tako nepristrano sudi, kako je mogao suditi Magjarom nezaboravni veliki rodoljub Stjepan Széchenyi.

Na kraju svoga veoma poučnoga djela*) stavlja si vrstan Dr. H. Ditz ovo pitanje: „Koji su izgledi Ugarskoj u budućnost za njezino narodno gospodarstvo?“ pa na ovo pitanje ovako odgovara:

„Prednost je omladine, da si njezina mečta budućnost uvjek predstavlja u najljepšem svjetlu. Kod narodah djeluje mladost upravo kano kod pojedinacah. Narodno gospodarstvo u svojem mladjanom razvitku, koje u svakom desetku godinah napreduje za cielo stoljeće, lasno probudjuje nadu, da će ono i u buduće razvijati se upravo tolikom

*) Die ungarische Landwirthschaft, Leipzig 1867.

Digitized by Google

brzinom. Ali to nebiva obično tako; čim je starije gospodarstvo, tim polaganije koraca i brzim razvijanjem dolazi naglo do kraja. U Ugarskoj si ljudi prelasno obećavaju zlatne briegove od bližnje budućnosti narodnoga gospodarstva. Ovdje se misli, da će i u buduće razvoj biti tako nagal i odlučan, kako se je u posljednjih trih desetinah ukazao. Mi držimo, da je ovo mnienje odviše ružičasto. Mi mislimo, *da se Ugarska ne samo neće tolikom brzinom kao do sada razvijati, nego da će laganije napredovati od svake druge zemlje, koja imade inače isti položaj, i da će zenith njezine cvatnje niže stajati, nego li ga njezini zapadni susjedi mogu doseći.* Naši su razlozi ovi.

Razvijanje je ugarskoga narodnoga gospodarstva bilo do sada pretežno extenzivno: više se je zemljišta oralo i veće se zemljištne prostorije obradjivale. Gdje imade zemlje i gdje njezino obradjivanje stoji tako malo muke, kao što poprièno u Ugarskoj: ondje se lasno razmakne površina za obradjivanje, i malen je povod bio dovoljan, da se neplodna pusta pretvori u kratko vrieme u plodovito polje, na kojem se sije žito.

Ali to će odsele inače bivati. Razvijanje ima sada intensivno biti, jer je kulturna površina već obuzela svu zemlju, koja se daje obradjivati. Ali neće biti toli lasno intensivnijim obradjivanjem postići na jednakoj površini dvostruki plod, kano jednakim obradjivanjem na dvostrukoj površini, koja je bila umnožena privalom pašnjakah. Dovle se je

Digitized by Google

poljodjelstvo moglo razvijati bez uzporednoga razvijanja obrta. Jako mladenačko tlo dopuštaše, da mu se snaga oduzima žetvami, koje su se izvan zemlje slale, i od kojih nije ona ništa natrag dobila, da nadoknadi plodovite sastavine tla, koje je tim izgubila. Tlo Ugarske neće dugo dopustiti, da mu se svake godine najbolja krv izcijedi bez primjerne naknade. Ono neće davati obilnih žetvah, da se i s njim točno računa i da mu se za svaku žetvu vrati primjerna množina gnojnih tvarih. Ovo će uzmoći samo domaći obrt, koj ratarske plodove doma potroši i tim čini moguć povratak zemljištnih sastavinah.

Budućnost ugarskoga ratarstva visi o razvitku obrta; a tim mu se može proricati lagano procvjetanje, jer su magjarski narod i ugarska ravnica veoma neprikladni za obrt. I buduć držimo, da je obrtnost Ugarske manje od svake zapadno-evropske zemlje prikladna za razvitak: s toga mislimo takodjer, da neće se ni ratarstvo uzdići na onu visinu, na koju bi se moglo uzdići, kada bi domaći obrt veću vriednost dao proizvodom i tlo branio od osiromašenja. — Ugarska nema upravo onoga, što je Englezku i svaku cvatuću zemlju dovelo na visinu: prometljiva naime puka i obrtnosti povoljnih okolnostih tla. Poljodjelstvo nevodi obično za sobom obrt i trgovinu, nego obrt prednjači, kada se narodno gospodarstvo u svojoj cielosti razvija... Kada obrt prednjači, onda se ratarstvo mnogo naglije razvija; ali gdje

Digitized by Google

ratarstvo tek obrt povlači, tudjer nije ni napredak tako brz. U tom je položaju Ugarska. Ovdje se obrtnost pokazuje sasma osorna proti svakomu napredku ratarstva; pa ako je više dobrih godinah i naglo zaista procvjetanje ratarstva tako malo djelovati moglo, da se nisu ni najprvobitniji ratarski zanati mogli ni na srednju ruku razprostraniti, a na ostale grane obrta nisu ni najmanje uplivali: onda nije vjerovatno, da će zle godine i sporiji napredak ratarstva bolje na obrt djelovati. Trgovine i zanata kod ugarskoga ratarstva upravo neima.

Odavle nam se zaključak u budućnost sam po sebi nudi. Dobro, jako tlo poprieko je dragociena podloga za uspješno razvijanje ratarstva. Ali to je skoro jedina priednost ugarskoga ratarstva; nu težko da je ona dovoljna, da ukloni mnoge zaprieke razvitku. Sila se tla svake godine slabi, dočim mu se sastavine oduzimaju u žetvi te u inostranstvo razašalju, a na povratak se tih sastavinah i nemisli. Darežljivost tla pretvorit će se po vremenu u škrtost. Podnebje djeluje takodjer, da se umanje bogati darovi tla. Ono donosi veoma lahko glad na vlastito ognjište one zemlje, koje se inostranstvo radi nevjerovne plodnosti obćenito boji kao suparnice ratara. Veoma zla razdioba posjeda, tako mjestna kano i vlastničtva, jest ne malena zaprieka razvitku, ona se pače daje veoma težko ukloniti. Odnošaji ratarske radnje jesu upravo žalostni. Samo ratarstvo nemože pri-

Digitized by Google

vući dosta radnikah, jer jim nemože pribaviti dosta posla kroz cielu godinu, pošto ono samo njeko doba zahtieva veći broj radećih rukuh. Ugarska će ravnica dotle trpjeti s oskudice radnikah, dok si nestvori obrtnosti.

U Ugarskoj neima glavnice; a malo imade nastojanja o njoj, jer u puku imade malo radenosti i štedljivosti ... Gojenje marve neuspieva po naravi na ugarskoj ravnici, jer je ona veoma nepovoljna za krmu. Jedino žito slaže se tako s podnebjem kako i načinom ratarstva. Ali dokle se žito šalje prieko granicah na prodaju, i dokle toga radi imade plod na mjestu, gdje se proizvodi, slabu cienu, neima ni obradjivanje žita one krieposti, koja bi se mogla narodno-gospodarskom cvatnjom prozvati. Trgovinske biline zahtievaju stranom drugojačije od ugarskoga podnebje, stranom stežu jim sadjenje umjetne zaprieke, stranom neima dovoljne prosvjete, bez koje se ovaj proizvod nemože prirediti za trgovinu . . Ovo su podloge, na kojih bi se budućnost ugarskoga ratarstva imala podići; a to nije tako lagan posao.“

Oprostite, gospodine uredniče! što sam ovdje naveo posljedak Ditzova iztraživanja i što sam njegovimi riečmi nacrtao pogled u narodno-gospodarsku budućnost Ugarske. Narodno je gospodarstvo u Ugarskoj upućeno na tako jednostranu podlogu, kako je jednostrana ravnina i pustara njezina; a na ovoj podlozi nemože ono tako brzo i lasno procvasti. Glavni proizvod Ugarske jest i

Digitized by Google

ostati će po njezinoj naravi — žito. Ugarska tjera i sada trgovinu glavno i malo ne izključivo sa žitom. A znate što dr. H. Ditz o njoj tvrdi i što će nam naši trgovci potvrditi? da je ugarska žitna trgovina nepostojana. „Glavni uzrok ovoga pojava jest u tom, što je iznos proizvadjanja nesiguran. Kako može ondje trgovina biti redovita, gdje se jedne godine dobije do 30 mjerovah od jutra, a dvie godine kašnje niti sjeme, kano što se god. 1861. i 1863. dogodilo? U Ugarskoj može jedan oblak, o kojem se misli da bi mogao kiše dati, sniziti cienu žita za njekoliko krajcarah, a jedan jedini mraz (kano god. 1866.) podići ju za forintu.“ K tomu dodajte, da su, kano što statistika dokaza, izmedju posljednjih 75 godinah bile 22 sasma nerodne, što je suša ili mraz usjeve uništio; a koliko je nevolja za Ugarsku nerodica, znamo iz godine 1863., kada joj država morala novcem pripomoći, da ublaži glad i da joj nepusti propasti sredstva gospodarstvu.

Nenavodim ja ovih podatakah, kano da bi htjeo iztaknuti tobož siromaštvo naše saveznice; jer svaki priznaje, da je Ugarska u mnogom obziru obilato blagoslovljena zemlja. Ali navodim ove neprieporne podatke, da se uvidi, kako je Ugarska — što no reče dr. H. Ditz — „siromašnija nego li bi imala biti“, pa kako Ugarska imade kod kuće uložiti sve svoje sile, da si podigne narodno gospodarstvo i na njem osnuje svoju političku i narodnu budućnost. Neće li ona u takovu

Digitized by Google

stanju prije svega za svoj narodno-gospodarski razvitak upotriebiti svakolika sredstva, koja joj državna vlast daje u ruke? Može li se ona jednakom pomnjom brinuti za narodno-gospodarski razvitak naše domovine, koja zahtieva ona sredstva još u većoj mjeri? Može li se napokon magjarskoj većini ugarskoga sabora toliko zamjeriti, ako državna sredstva jednakom mjerom nerazdjeljuje izmedju Ugarske i naše domovine u podizanju ratarstva, u nabavljanju glavnicah za promet i trgovinu, u gradjenju obćilah itd., prem i naša zemlja prilaže k onim sredstvom?

Ako je tomu tako, neka nam, gospodine uredniče! odgovore naši unioniste na ova dva pitanja: kakovu može naša domovina crpsti korist za svoje materijalno blagostanje iz sveze s Ugarskom? nebi li se ona sdušnije pobrinula za sredstva, koja su potrebita za promicanje narodnoga gospodarstva, kada bi samostalna i neodvisla bila?

VIII.

Glasoviti B. Franklin reče: da se svagdje mora umrieti i porez plaćati. Od ove izkustvom svih izobraženih državah utvrdjene istine kano da bi naša domovina imala biti izuzeta; jer naši unioniste, kako vam je, gospodine uredniče! dobro poznato, uvjeravahu prigodom izborah godine 1867. naš prosti puk, da se u Hrvatskoj i Slavoniji ili neće porez plaćati, ili će taj porez biti tako malen, kano da ga i neima, ako naša domovina uglavi

Digitized by Google

„poštenu uniju s Ugarskom“. Drugomu dielu one Fraklinove stavke nije bilo ugarsko i hrvatsko plemstvo prije god. 1848. zbilja podvrženo, čemu se čuveni amerikanski državnik nije dakako mogao domisliti, koj nije mogao zaista slutiti, da imade države, gdje je vladajući razred slobodan od svake daće, kao što je bio zbilja u slovećoj sa slobode Ugarskoj.

Nedokučujem, kako je moglo biti u našoj domovini ljudih, koji su bud uvjeravati bud povjerovati mogli, da će porez, ako se „poštena unija“ izvede, spasti na onu nizinu, na kojoj bijaše do god. 1848. Ta prigodom izborah god. 1867. bijaše nagodba izmed Austrije i Ugarske gotov čin; u toj pako nagodbi obvezala se Ugarska, da će za zajedničke troškove plaćati u razmjeru od 30:70; ona je na dalje preuzela njeki iznos državnoga duga. A vi znate, da samo ove dvie stavke, za zajednički naime trošak i za dug, obterećuju ugarski proračun sa prieko 52 milijuna svake godine, ove tekuće upravo sa 56.561,109 for. Po tom nebi zemlje ugarske ni ovih dvajuh stavakah mogle podmiriti s cielim prihodom svojim od prije g. 1848., koj je sav ukupno iznosio najviše do 34 milijuna, a porez ili contributio militaris samo 4.395.244 for.

Naprotiv svaki je misaoni Hrvat mogao predvidjeti, da će Ugarska, preuzevši već naprama Austriji dvie desetine dužnosti, kada se uredi kano samostalna n o v o v j e k a država, imati još većih po-

Digitized by Google

trebštinah, nego li jih imala do god. 1867., pa da će prema tomu povisiti i umnožiti daće, s toga da se porez ne samo neće sniziti, nego da će on dapače narasti. Što je prosti „podanički razum“ predvidjao, to se je zbilja dogodilo. God. 1861. iznosio je sav izravni i neizravni porez u svih zemljah krune ugarske 89.503,100 fr. te sa svimi prirezi nije prihod u njih bio veći od 105.000,000 f.; a u ovogodišnjem proračunu (1870.) postavljen je sav prihod sa 146.752.264 fr.; dakle sa 41 mil. više. Kako su državne potrebštine u Ugarskoj poslije god. 1867. ogromno narasle, jasno nam svjedoči ovogodišnji proračun, u kojem se ukazuje sav razhod sa 191.017,342 fr. sav prihod sa 182 mil. 845.769 fr., dakle manjak od 8.171,573 fr. Odkle se ujedno vidi, da je mlada država Ugarska nasliedila hroničku bolest stare Austrije, neprestani naime manjak.

Istina je, da su se u Ugarskoj poslje 1867. povećale osobito neizravne daće, jer su se u nju, odkako samostalno upravlja svimi državnimi poslovi, prenesli ili iznovice podigli novčani zavodi, ravnateljstva družtvah itd. Ali i to je istina, da je porez preko reda napet i dostigao toliku visinu, da puk neizmjerno tišti i prieči razvoj narodnoga gospodarstva. Ovo zasvjedočuju porezni zaostatci, koji se niti vojničkom ovrhom nemogu utjerati. Ovi su zaostatci već koncem g. 1867. u zemljah ugarskih iznosili 22,919.627 for. Oni su pod domaćom upravom ugarskom još većma narasli, jer

Digitized by Google

od redovita prihoda u proračunu god. 1868. u iznosu od 110,500.000 for. unidje zbilja tek 89 milionah, zaostatci iznosiše dakle preko 21 mil. for. Ovi zaostatci potvrdjuju, kako su daće u toliko narasle, da ih puk već smoći nemože; što i vojničke ovrhe razjasnjuju. Godine 1859., od koje imademo podatakah, utjerane su vojničkom ovrhom $^3/_4$ daćah; u tu je svrhu upotrebljeno 120.473 vojnika; bijaše 2,879.003 ovrsi podvrženih stranakàh, a 18.439 vlastelinah pod sekvestar radi poreza postavljenih. Ova razmjerja ne samo nisu se poslje 1867. povoljnije okrenula, nego sudeć po jadikovanju vladinih organah u saboru i po tužbah vladinih listovah još pogoršala.

Ovi brojevi jasno svjedoče, gospodine urednиče! koli se lahkoumno naši unioniste nadahu, da će se „unijom“ umanjiti tereti našemu puku. Puk im je većinom povjerovao, svoju sudbinu povjerio Ugarskoj; ali one se nade ne samo neizpuniše, nego se izvrgoše u obmamu i obsjenu, koju poslje dviuh godinah „poštene unije“ svako diete rukama hvata. I zaista, dočim je god. 1862. odpadalo na glavu u Ugarskoj 6 for. 76 novč., u Hrvatskoj i Slavoniji 7 for. 18 novč. poreza, odpada sada 10 for. na svaku glavu.

Velik porez nije u sebi nesnosan, ako stoji u razmjerju s prihodom. Znate, da u Englezkoj odpada na glavu 23 for. poreza, u Francezkoj $17\,^1/_2$ for., u Austriji $11\,^1/_2$ for., u zemljah ugarskih po računu dra. Schwarza 10 for., dakle više nego li

Digitized by Google

u Pruskoj (8 for.) i u Švajcarskoj (5 for. 80 n.). Ali dočim se sav godišnji prihod one glave u Ugarskoj računa na 128 for., iznosi on n. pr. u Francezkoj na 267 for., dakle preko polovice više nego u Ugarskoj, dočim porez nije ovdje toliko manji. Kako tek da se Ugarska uzporedi s Pruskom i Švajcarskom? Prema tomu porez u zemljah ugarskih — kako već dr. H. Ditz prizna, i kako se svaki dan čuje u saboru ugarskom — ne samo „tišti podanika, nego postaje upravo nesnosan“; jer nestoji u razmjerju s prihodom. Što drugo može iz ovoga nerazmjeria slieditи nego li — osiromašenje naroda? „Inače se, kako dobro opaža onaj vrstan narodni gospodar, njeki stališ ili zanat, na koj se visok porez naprti, tješi tim, da će porez odvaliti od sebe na drugoga. U Ugarskoj je i ova utjeha zaludna.“ Ugarska bi mogla onaj suvišan porez odbiti na kupce svoga glavnoga proizvoda, žita, kada bi o njoj visjelo, da mu u trgovačkom svietu cienu ustanovi. Ali ne ona, nego druge evropejske zemlje odlučuju kod ustanovljenja ove ciene; a tim „onaj visok porez pada na teret zemljištu i snizuje cienu posjedu. Velikoj se zemljarini imade ponajglavnije upisati, što je ciena zemljištu padala u Ugarskoj u ono već doba, kada su ciene žitu najviše bile (1855).“

Dva su ipak znamenita razloga, zbog kojih može Ugarska, mogu imenito Magjari, i takav teret dragovoljnije i radostnije nositi. Prvo: daće, koje Ugarska i magjarski narod nose, idu u korist

Digitized by Google

samostalne i neodvisle države; a u takovu cienu nije ni jedan teret prevelik, pregorak. Drugo: one daće može Ugarska i magjarski narod za se, za svoju veličinu i slavu, koristonosno uložiti.

Ali što da gospodine uredniče! olahkoti onaj teret hrvatskomu narodu i hrvatskoj domovini? zar kukavna nagoda od 8. stud. 1868. i ono 2,200.000 for., koje je ona poput milostinje odmjerila našoj kraljevini iz njezina vlastita prihoda? Zar da ona odvislost, u koju svede mu nagoda domovinu, potakne hrvatski narod na onolike i još veće žrtve?

IX.

Kada državljanin plaća državi daće za uzdržanje i jačanje zajednice, imade pravo od nje zahtievati, da ne samo štiti njegovu osobu i imetak nego da udruženimi silami promiče njegovo blagostanje. S te se strane mogu daće prispodobiti glavnici, koju pojedinac povjerava zajednici, da ju plodonosno uloži i da mu odanle kamate vraća. Za to je zajednica dužna čim više onih daćah uložiti u koristonosne državne poslove; pa se pram tomu može suditi i narodno-gospodarska uprava države. U Austriji stoje plodonosni državni izdatci naprama neplodonosnim kano 1. 15 naprama 1, dočim u Švajcarskoj stoje kano 2. 75 naprama 1. Gdje imade državljanin veću korist od svojih daćah, u Austriji ili u Švajcarskoj? nesumnjivi odgovor potvrdjuje priznano veće blagostanje slobodnoga Švajcara.

Digitized by Google

Ako se već u sukromnom životu gospodine uredniče! o svakom pojedincu razborito predpostavlja, da će on sam najbolje upravljati svojim vlastitim imetkom, pa da će svoj prihod najkoristnije trošiti: koliko se to većma smije predmnievati o narodu, gdje se rasipnost pojedinacah suzbija općim nadziranjem? Od ovoga pravila, priznana kod svih sviestnih narodah i stoljetnim izkustvom utvrdjena, imala bi jedina hrvatska domovina, kao što nagoda od 8. stud. 1868. svjedoči, iznimku činiti; samo trojedna kraljevina nebi smjela svojom imovinom upravljati! A zašto ne? jer joj te vlasti nedozvoljuje „poštena unija“, jedinstvo ugarske države, državopravna sveza izmedju hrvatske kraljevine i Ugarske!

Tko će se obsvjedočiti o podpunoj i absolutnoj neplodovitosti daćah plaćanih državljani Hrvatske i Slavonije, neka baci oko na zakonski članak o zem. proračunu za god. 1869. koj je, budi mimogred opaženo i iztaknuto, kano „unicum“ u svietu, odobren 1. siečnja 1870. dakle pošto je po sebi lišen svake podloge. Ovdje se za god. 1869, ustanovljuju troškovi kraljevinah Hrvatske i Slavonije sa 1.916.860 for. dakle za 283.140 for. manje, nego li je ustanovljeno u §. 15. nagode. Pak i od one svote odredjeno je za gradjevine zemaljskih cestah i vodovne gradjevine 190.000 for., za vjerozakonske zavode 60.744, za školske zavode 51.386 for. a sve ostalo za upravu. Nebudi vam gospodine uredniče! zazorno pri-

Digitized by Google

spodobiti ove svote: školski zavodi 51.386 for. kaznione 87.792 for. žandarmerija 149.600 for., dakle žandarmerija i kaznione 23.7392 t. j. na žandarmeriju se i na kaznione troši skoro pet puta toliko, koliko na školske zavode, pod kojimi se ovdje jamačno razumievaju pravoslovna akademija i srednja učilišta! Gledajte, koliko se u našoj domovini ulaže za prosvjetu ovu duševnu i najplodonosniju glavnicu svakoga naroda.

Kada bi se i ovdje pozvao na Švajcarsku, koja od svojega godišnjega (1865) razhoda u iznosu od 14 milijuna troši za nastavu 2.960.000 f., dakle $^1/_5$ cieloga razhoda, po čem bi u nas od navedenoga razhoda imalo na nastavu odpasti 383.372 f. kada bi se, velim, pozvao na Švajcarsku: moglo bi mi se prigovoriti, da izmedju ove slobodne skupnovlade i naše domovine neima prispodobe u ničem, pa je nemože biti niti u nastavi. Dopustite mi dakle gospodine uredniče! svratiti vašu pozornost na kneževinu Srbiju, koja od svoga ukupnoga razhoda (1868.) u iznosu od 5.766,282 f. troši na ministarstvo prosvjete 456.537 f. Ali Srbija neima sreće biti još „pars adnexa“ pače ni „regnum socium“ velike države ugarske; te s toga može od svoga ukupnoga prihoda, koj je manji nego li sav prihod Hrvatske i Slavonije, više od nje uložiti za prosvjetu svoga naroda. Ali za to imade naša domovina tu osobitu milost, da osim što doprinosi putem ugarske delegacije za vojsku zajedničku, plaća svoj diel za ugarske (rectius magjarske) hon-

Digitized by Google

véde, te da i ona ulaže svoj novčić u proračun zajedničkoga ugarskoga ministarstva zemaljske obrane, koj god. 1870. iznosi liepu svoticu od 4.531.244 fr. K tomu dodajte onu nerazmjerno ogromnu svotu za domaću žandarmeriju.

Pa tko od Hrvatah da nevidi u zbilji, kako se otvaraju zlatna vrata na papiru osnovanu sveučilištu? kako se dvadeset mladih učenih ljudih razašilja na znamenitija evropska sveučilišta, da se ondje usposobe za profesure, koje će obnašati na domaćem sveučilištu? kako se stavlja kamen osnovni hrvatskoj tehnici, koja nam je pored sveučilišta nuždna kano svakdanji hljeb? kako se diže javna knjižnica i muzej? Ta tko može sumnjati o tih blagodatih „unije“, kada nam je zajamčen prihod od 2.200.000 f. na godinu?

Ja sam gospodine uredniče! ovdje najprije iztaknuo veliku neplodovitost naših daćah na umnom polju, odkako je naša domovina uglavila „uniju“. Ovdje bi mi se dala prilika baciti pogled na stanje naših učilištah, koja su po priznavanju svijuh vještakah ove dvie godine pošla račjim putem, i to ponajviše s toga, što podobno kukavno stanje nastave kod naše saveznice, koja n. pr. imenuje za školske nadzornike u kotarih pače nepismene ljude, kao što je u saboru ugarskom utvrdjeno, prebacuje sjenku i ovkraj Drave. Ali ovo pitanje, koje bi inače moja antiunionistička načela veoma podkriepilo, zahtieva posebnu razpravu, na koju će možebit s vremenom red doći.

Digitized by Google

X.

Kada ste gospodine uredniče! čitali nedavno u saboru ugarskom primljenu osnovu o uredjenju Dunava kod Budim-Pešte i o gradjevinah, koje se imadu u glavnom gradu Ugarske izvesti: jamačno se pred vami razvila slika magjarske narodno-gospodarske politike. Odmah u početku one osnove izpovieda se bez okolišanja, da se novi lutrijski zajam od 24 milijunah forintih čini u svrhu, da se „glavni grad, **kano središte obrta i trgovine**, podigne u ono stanje, koje mu obezbiedjuje sve one prednosti slobodnoga obćenja, što no su neobhodno nuždni uvjeti za razvijanje obrta i trgovine.“ Pešta ima biti ne samo političkim, nego i obrtnim i trgovačkim središtem i to ne samo kraljevine nego i ciele države ugarske. A za uzvišenje ovoga središta ima doprinositi svoj novac ne samo Ugarska, nego i naša domovina; jer se o pokriću godišnjih prilogah ovoga zajma u §. 5. medju ostalim ovo odredjuje: „Onaj diel godišnjih prilogah, koj bi prihodom u §. 4. naznačenim ostao možebit nepokriven, bit će po državi podmiren, te će se svake godine dotle uvrstiti u državni proračun, dokle se zajam posvema nepodmiri, ili „umnoženje navedenih prihodah neučini državnoga priloga suvišnim.“

Kao što je dakle naša domovina do godine 1867. pomagala dizati Beč, graditi mu veliku pa-

Digitized by Google

laču za opere, krasiti crkvu sv. Stjepana itd. itd.: tako će ona odsele t. j. pokle je „poštena unija“ uglavljena pomagati, da se Budim-Pešta uveliča, pomagati, da se u glavnom gradu države ugarske osredotoči obrt, trgovina . . . a naša Sava neka pokraj Zagreba plovi bez ploda, naš Zagreb neka bude, poput Pečuha i Debrecina, pokrajinski grad.

Ali ovo, što imade i naša domovina unijom Ugarskoj privezana doprinositi za uveličanje Budim-Pešte, nije glavno u onoj osnovi, što je i vam gospodine uredniče! jamačno udarilo u oči; glavno je, što se njom odkriva i ističe svim nam, kojim nije „unija“ zavrtila pamet, od davna poznata misao magjarske narodno-gospodarske politike; a ta je: centralizacija obrta i trgovine, te svih promicalah njihovih u Budim-Pešti. Ovu je misao umno razvio veliki magjarski rodoljub Stjepan Széchenyi; on ju je stao s cielim žarom svojega rodoljubja i plemenitošću svojega požrtvovanja izvoditi, te ju preporučao svojemu narodu kano sidro narodnjega spasenja. Ovu je misao prihvatio magjarski narod g. 1848., a uzkrisio opet g. 1867.

Budim-Pešta ima biti srdce ugarske države, u kojem se poput žilah stiču sve komunikacije, da se odanle po cieloj državi razilaze. Već je godine 1848. čl. XXX. §. 3. ugarska vlada bila opunovlaštena, da izradi osnove za šest željezničkih prugah, koje bi se „iz Budim-Pešte, kano iz srdca zemlje, povukle na granice nje-

Digitized by Google

zine.“ U tom smjeru radi magjarski narod još smjelije poslije god. 1867.; sve željezničke osnove, svi podhvati oko uredjenja riekah, kopanja kanalah itd. udešeni su prema onoj misli o centralizaciji trgovine i obrta u glavnom gradu države.

Niti je ona misao gospodine uredniče! potekla jedino iz magjarskoga rodoljubja; narodnogospodarski obziri iznesoše ju na površinu. Prije svega je dokazano, da tri četvrtine žita, toga glavnoga proizvoda, što ga Ugarska izvozi, idu na zapad u priekolitavske zemlje, imenito u Austriju (osobito u Beč), Moravsku, Česku i druge alpinske zemlje (Štajersku i Koruško); jedan diel one četvrtine ide u južnu Njemačku i Švajcarsku, a sama jedna čest redovito k moru u Trst. Što je ugarsko žito gdje koje godine ovo područje priekoračilo, tomu su izvanredne okolnosti povoda dale. Tako n. p. Krimski rat i njegove posljedice zapriečiše Rusiju za njeko vrieme u izvažanju na zapad žita, te si u to doba izhodi Ugarska tržište na sredozemnom moru. God. 1860. kupovala je Englezka, god. 1861. opet Francezka ugarskoga žita, jer su obje ove zemlje patile s nerodice. Ovo je bilo doba, u koje su držali Ugarsku za hambar Evrope. Ali odmah nestade onih izvanrednih okolnostih; na zapadu prispiju dobre, u Ugarskoj zle godine (1862. 1863.); k tomu se pojaviše dva ogromna takmaca u svjetskoj trgovini: Rusija naime i sjeverna Amerika, koje mogoše i više žita izvoziti i jeftinije ga prodavati, jer po

Digitized by Google

moru cjenije dovoziti. Rusko i amerikansko žito postade obljubljenije u Englezkoj od ugarskoga. Rusija *) i Amerika zaokupi svojom žitnom trgovinom sva tržišta sredozemnoga i atlantskoga mora.

Ako je Ugarska u izvoznoj trgovini upućena na bližnje si zapadne zemlje, pa se odlučila za centralizaciju svojega prometa: to je posvema dosljedno, da si glavni grad stvori „središtem trgovine i obrta" i da prema tomu ondje osredotoči sva svoja obćila, te odanle, navlastito prama zapadu i prama jug-iztoku u rodne potiske i banatske predjele, popuni svoju želježničku mrežu.

Odavle bi i naši unioniste mogli uvidjeti, da su hrvatsko-slavonske željeznice magjarskoj narodno-gospodarskoj politici tek podredjene naravi, pa da će se one samo u toliko i u onom pravcu izvoditi, u koliko služe za popunjenje one mreže, kojoj je čvor u Budim-Pešti i u koliko se neprotive vrhovnomu načelu ove politike, centralizaciji naime trgovine i obrta u glavnom gradu države.

Prema tomu naša je domovina postala „unijom" pars adnexa Ugarske ne samo u političkom nego i u narodno-gospodarskom smislu. Volja našega naroda, očito-

*) Rusija je gd. 1861. izvozila 9,608.259 četvrti (vag.) žita, od kojega je pošlo 40% u Englezku; dočim je sav izvoz iz monarkije austrijske iznosio one godine 5,829.297 car. centih pšenice, 623.658 c. cent. brašna itd. Ali ove godine bijaše izvoz najjači, te je n. p. god. 1863. spao na 1.863,085 c. cent. pšenice.

Digitized by Google

vana u saborih god. 1861. i 1865/7., u tolikih konferencijah, sastancih, predstavkah itd., da se gradi željeznica od Zemuna k moru u Rieku i Senj, potisnuta je u Budim-Pešti u zaboravnost, jer bi ona željeznica bila u pravom znamenovanju rieči južno-slavenska, i jer bi od svojega središta odkinula južno-iztočnu Ugarsku; te se našoj domovini mjesto ove željeznice, koja bi joj zajamčila samostalnost narodno-gospodarsku, nude pruge iz Karlovca u Rieku i iz Osieka u Sisak. Pa se i gradjenjem one prve pruge razvlačuje, dočim je druga sveudilj u neizvjestnosti; kano da se Ugarska silom nakanjuje razširiti svoju željezničku mriežu na jug.

I uredjenje naših brodivih riekah podvrženo je onomu vrhovnom načelu magjarske narodno-gospodarske politike. Vi znate gospodine uredniče! koliko se trošilo i troši na uredjenje Dunava i Tise; pa sada Ugarska uzajmljuje opet 24,000.000 fr. „da se — kako glasi zakon — rieka Dunav kod Budim-Pešte tako uredi, kako to zahtievaju interesi plovitbe i trgovine zemlje“; a za uredjenje Tise odredjen je iznos od 1,600.000 fr. u samom proračunu god. 1870. A što se čini za uredjenje Drave, Save i Kupe? U zajednički je proračun ove godine stavljen za Savu trošak, nevaram li se od 200.000 fr. i to, koliko se sjećam, nukanjem jednoga hrvatskoga zastupnika u saboru ugarskom. A znate, koliko bi našoj trgovini koristilo uredjenje ovih riekah, osobito Save do Zagreba i Kupe do Karlovca; tà koliko se nebi pokratila

Digitized by Google

vožnja, tim umanjila i vozarina na Savi, koja sada teče od Zemuna do Siska u duljini od 110 miljah, dočim geogr. razmak ovih miestah iznosi jedva 40 miljah?

Ele kako da se, gospodine uredniče! nacrtaju u kratkom prostoru ovih listovah sve one nevolje, koje stižu narodno gospodarstvo i blagostanje naše domovine s unije sa Ugarskom? U svakom ćete pitanju opaziti, kako se ono riešava po zahtjevih ugarskih a ne hrvatskih interesah; a ugarski i hrvatski interesi s veće se česti razilaze. Težko se zaista može dokučiti, kako su naši „unioniste“ mogli sve narodno-gospodarske poslove svoje domovine prenesti u sabor ugarski i predati ih rukama vlade ugarske, nepridržav si niti odlučna glasa u pitanjih odnosećih se na Hrvatsku i Šlavoniju? Vidimo, kako upravo materijalni interesi u naše vrieme davaju pravac narodnoj politici; kako se ni jedna zemlja nesmatra slobodnom i neodvislom, koja samostalno nerazpolaže s uvjeti svoga materijalnoga blagostanja. Samo naša domovina odstupi „poštenom unijom“ od ove dogme svake zdrave narodne politike!

XI.

Bojim se gospodine uredniče! da nisam ovimi listovi, koji su prieko moje prvobitne nakane narasli, zlo upotriebio dobrotu i strpljivost vašu, te se za to koncu primičem. Ali iz ovoga, koliko površnoga razlaganja, mogoste razabrati, da ja nemogoh naći za užju svezu s Ugarskom razlogah niti u prošlosti niti u sadašnjosti naše domovine, pa da mi

Digitized by Google

se ona čini opasnom budućnosti našega naroda i cieloga slavenskoga juga. U onoj je svezi hrvatska država utonula, hrvatski se narod onesviestio, te se evo blizu pol stoljeća mučimo, da ga k sviesti privedemo. Bilo je našinacah, koji su onu svezu branili radi ustavne slobode; ali svaki se dan to jasnije pokazuje, da našoj domovini necvatu ruže ustavnosti pored hegemonije Ugarske i magjarskoga plemena, bez koje si Magjari nemogu ugarske države ni pomisliti. Bilo je i još imade našinacah, koji vjeruju, da naša domovina može se materijalno razvijati samo u svezi s Ugarskom; ali svaki dan biva razgovjetnije, da ugarska narodno-gospodarska politika ne samo nije s našom istovjetna nego da ona upotrebljuje našu domovinu samo za sredstvo svojih osnovah. A da smo mi i sadanji Magjari u narodnoj politici dva antipoda, o tom netreba nikoga uvjeravati. Mi naziremo u slavenskoj i južno-slavenskoj solidarnosti najkrepčije jamstvo svojemu narodnomu biću, dočim Magjari vide u njoj grob svoje narodnosti, imali u tom pravo ili krivo. Mi smatramo za preduvjet ljepše narodnje nam budućnosti oslobodjenje iztoka, dočim Magjari naziru u njem početak svoje propasti, ili bar svršetak svojih hegemonijskih težnjah. Nam se alijanca s njemačkom austrijskom koterijom u sadanjih okolnostih čini nemoguća, dočim su ju Magjari tražili, nagodom godine 1867. oživotvorili, prosinačkim ustavom utvrdili, te su ju branili i sada još štite dokle samo mogu, kako da Slaven-

Digitized by Google

stvu u monarkiji nedaju oduška. Evo kako se razilaze bitna načela magj. i hrvatske narodne politike!

Još se najmanje može državna zajednica opravdati s gledišta kulture. Mi smo i Magjari u toliko različite narodnosti, da nespadamo niti u jednu obitelj. Pa ipak nemože na dugo izostati ona posljedica „unije“, da će se hrvatska inteligencija, želeća učestvovati kod zajedničke vlade i sabora podati učenju tudjega i u kulturnom obziru sasma nekoristna jezika magjarskoga.

Ako s jedne strane vojuju toliki veoma znameniti razlozi proti „uniji“, ako se s druge strane za nju nemože ni jedan odlučan razlog navesti, što je gospodine uredniče! da se u Hrvatskoj i Slavoniji još sveudilj o „uniji“ govori i piše, o uniji uvjetnoj ili bezuvjetnoj, ali ipak uniji te uniji? Ja mislim, da je „unija“ većini na ustima samo za to, što je većina neodlučna, te nemisli da je hora izreći odsuduu rieč: hoćemo samostalnu domovinu, hoćemo hrvatsku državu! I ova neodlučnost, ova bojazljivost ima svoju poviest; dopustite da vam ju u kratko razvijem.

Pošto je naša domovina od god. 1790. državne samostalnosti lišena, te magjarskom hegemonijom, koja bi iz početka politička a kašnje i narodna, teško bila pritisnuta: naših se rodoljubah djelatnost poslije narodnjega preporodjenja iza god. 1835 ograniči s jedne strane na odbijanje narodne hegemonije magjarske, s druge strane na budjenje narodne svieści i težnje za čim širjom au-

Digitized by Google

tonomijom pokrajinskom. U ono se je doba naš narodni pokret imao boriti s golemimi zaprekami: s cielim naime aparatom ugarske države i s protivnom si strankom u domovini. S toga nije čudo, što su želje narodne (tako zvane ilirske) stranke pored ovolika pritiska s gora i polag tolike bezsviestice s dola bile toli čedne. One bi se bile zadovoljile, da je ugarska vlada našemu jeziku otvorila vrata u učilišta, domaću upravu i sabornicu, pa da je zemaljsku autonomiju nješto razširila. Počelo se s borbom za „ilirski“ jezik i pravopis, kojim se žestoko protivila tako magjarska vlada kako magjaronska stranka, te se poslije desetogodišnje borbe dočelo god. 1845. čl. 10., kojim se tražilo uzpostavljenje g. 1779. ukinutoga kr. dalm. hrv. slav. namjestničtva, s dodatkom da se kod kr. dvorske kancelarije ugarske ustroji odsjek za kraljevine Dalm. Hrv. i Slavoniju. Ovo bijaše „summum desideriorum“ naših rodoljubah do god. 1848., ali ugarska vlada nehtjede ni nanj pristati.

Trebalo je drastičnih sredstvah, koja je magjarski narod uložio u zakone god. $184^{7}/_{8}$, trebalo je onogodišnjega pokreta evropskoga — svega je toga trebalo, da se naš narod potisne na onaj stepen narodne i političke samosviesti, kakav je izražen u zakonih dalm. hrv. slav. sabora one godine. Narodni su valovi onih danah potonuli bezuvjetne pristaše magjarske u Hrvatskoj i Slavoniji politike; ali ni narodni naši ljudi, koji su preuzeli kormilo uzburkane domovine, nisu se osokolili,

Digitized by Google

da prekinu svezu s Ugarskom, kano što nam svjedoče čl. 11., 19., 20. i 31. našega sabora one godine. U saborskoj predstavci od 10. lipnja r. g. ističe se državna osebina trojedne kraljevine; ali se odmah u 7 točki priznaje ovo: „prijateljski savez s ugarskimi puci u smislu pragmatičke sankcije i na temelju slobode, jednakosti i bratinstva svijuh pod krunom ugarskom živućih narodnostih žele ove kraljevine na dalje takodjer uzdržati.“

Poslije 10 godišnje absolutije nadodje listopadska povelja. Prvo pitanje, koje se u nas potaklo, bijaše opet kako da se obnovi sveza s Ugarskom. Mislilo se, da izmedju velj. ustava i „unije“ neima za našu domovinu srednjega puta. Poslijevelike borbe jedva se narodna politika svede u čl. 42., kojemu se može to priznati, da s jedne strane ističe narodnu i državnu osebnost troj. kraljevine, a s druge strane ostavlja narodu dosta slobodne ruke kod ugovaranja državopravne sveze s Ugarskom. Ali napokon i taj članak dopušta realnu svezu s Ugarskom.

Evo vidite gospodine uredniče! kako se je polagano malo ne obumrla sviest našega naroda poslije god. 1835. razvijala. Iz početka tražili smo narodnost, jer nam ona bijaše ponajprije u pogibelji; jezik stajaše u prvom redu, jer ga magjarizacija htjede udušiti, jer je nad njim čl. 2. ug. sab. 1844. visio kano domoklov mač; pa nastojasmo razširiti autonomiju u toliko, koliko nam se činjaše potrebito za uzdržanje narodnjega bića.

Digitized by Google

Mislili smo, da se narodnost može spasiti, narodno biće razvijati bez samostalne domovine. U toj obsjeni živu i danas oni unioniste, kod kojih predpostavljam, da svoj narod iskreno ljube.

Ali zašto da se dulje varamo; zašto da govorimo o samostalnosti i neodvislosti trojedne kraljevine, pa opet snujemo o „uniji“ ? Recimo jednom narodu iskreno i otvoreno, unijom si se bio već onesviestio, unija ti nenosi ni ustavne slobode ni materijalna blagostanja, unija je koristna Ugarskoj a ne našoj domovini, unija te prieči u razvijanju narodnih i državnih silah, razkrsti se od nesudjene ti zajednice, pa osnuj si „svoju kućicu“, jer je „svoja kućica, svoja voljica.“

Proti ovako odlučnoj u narodnoj politici volji digle bi se dakako stare, samo u novijem obliku, stoljetne predsude. Konservativci će viknuti: ta to je podpun prevrat; nas veže na Ugarsku historičko pravo državno, dinastija je dužna braniti cjelokupnost krune ugarske. Malodušni će prišapnuti: liepe su prijane! ove misli, koje si u listovih razvio; mi jih prihvaćamo cielom dušom; ali se one nemogu izvesti; s toga držimo se za sada „unije“!

Dopustite gospodine uredniče! da razjasnim ove prigovore u sljedećem i to posljednjem listu.

XII.

Bude li naš narod gospodine uredniče! jednom tvrdo osvjedočen, da mu je samo u neodvisloj državi narodno biće i svestrani razvitak obez-

Digitized by Google

biedjen i zajamčen, te bude li, opirajući se o tom osvjedočenju, postojano zahtievao za svoju takodjer domovinu državnu samostalnost u skupu ostalih kraljevinah i zemaljah vladajućega doma; onda ni najmanje nesumnjam o konačnoj pobjedi takova pravedna zahtjeva.

Jer sto bi moglo dugo stajati na putu takovu složnu zahtievu cieloga naroda? čija prava, čije li pravedno shvaćane interese vriedja državna samostalnost trojedne kraljevine?

Ako se Magjari i naši unioniste vojujući proti državnoj samostalnosti naše domovine opiru o pravih krune ugarske i ugarskoga državnoga prava: imali bi na um uzeti dvoje; prvo, da je prirodno pravo tako osobe kako naroda starije i prečje od pisanoga, pa kano što nesmie pojedinac na osnovu listine zaplieniti osobu drugoga, tako nesmie ni narod na osnovu historičkoga prava vladati drugim narodom, kada se ovomu neuzhtie više živjeti s njim u zajednici. Onda drugo, da se država hrvatska nije prvobitno sjedinila s Ugarskom, nego je ona ugarskoga kralja pozvala bila na svoj priestol, ovienčala ga svojom, hrvatskom krunom. „Unija" dakle izmedju hrvatske države i ugarske države bijaše prvobitno samo osobna, personalna, a ne stvarna, realna, državna. Ako se je osobna unija s vremenom pretočila u realnu, ova opet postajala sve to užjom, nesliedi odavle, da je narod hrvatski izgubio pravo ili razmaknuti onu realnu uniju, kano što očitova u čl.

Digitized by Google

42 : 1861 , ili uzpostaviti prvobitnu personalnu uniju, kako nalazi u svojoj koristi jedno ili drugo. Niti historijskim dakle pravom nemože se hrvatski narod na realnu uniju siliti. Tko protivno tvrdi, tko uniju ili ne uniju stavlja na volju Ugarskoj: on mora i to dopustiti, da visi o Ugarskoj razmaknuti ili stegnuti granice uniji po svojoj koristi; on se nedosljedno poziva bilo na čl. 42 : 1861. bilo na nagodu 8. stud. 1868. „Reichseinheit, Reichs-gedanke"! to su fraze, kojimi su Niemci od 1850 do 1867 plašili Magjare, a sada jih ovi dovikuju nam Hrvatom.

Državnoj samostalnosti trojedne kraljevine nemože se opirati ni dinastija; jer dom habsburški vlada Dalmacijom, Hrvatskom i Slavonijom uslied dvostranih ugovorah od godine. 1527. i 1712. ne pravnim naslovom kralja ili krune ugarske, nego vlada pravnim naslovom kralja i krune Dalmacije, hrvatske i Slavonije. Uzhtije li dakle trojedna kraljevina prekinuti realnu svezu s kraljevinom Ugarskom: neće dom habsburžki tiem izgubiti ni Ugarske ni trojedne kraljevine; niti se hrvatski kralj može zaratiti s kraljem ugarskim. Tko inače misli, taj mora uztvrditi, da je naša domovina toli nerazriešivo privezana na istu osobu kralja ugarskoga, da nebi imala prava izborna niti po izumrću vladajuće kuće u smislu pragm. sankcije od god. 1723. Ond avalja za osnov historičkoga državnoga prava uzeti nauku Stjepana Horvatha, da je naime naša domovina pripala kruni ugarskoj naslovom osvojenja.

Digitized by Google

Samostalnost trojedne kraljevine neprotivi se dakle historijskomu državnomu pravu, nego se protivi hegemoniji Ugarske i magjarskim naprama našoj domovini i slavenskom jugu starodavnim težnjam. A još se manje protivi dvostranim ugovorom, koje je habsburžka dinastija uglavila bud s Ugarskom bud s trojednom kraljevinom.

Samostalnost trojedne kraljevine neprotivi se pače ni onomu državopravnomu položaju, koji je kraljevina Ugarska kano takova nagodom od god. 1867. izhodila. Ni jedan narod monarkije, izuzam njemačkoga, neprigovara ovoj nagodi s toga, što je njom zadovoljeno državnomu pravu Ugarske, što je Ugarska uzpostavila svoja državna prava. Ali one kraljevine, koje imadu jednako s Ugarskom pravo, prigovaraju s razlogom onoj nagodi, što je Ugarska, mjesto da nedira u državni položaj njihov, pomagala s Niemci stvoriti dvie nove državne tvorbine, Cis- i Trans-lajtaniju, koje su progutale historijska i prirodna prava nenjemačkih i nemagjarskih narodah. Ne prigovara se dakle Ugarskoj što se ona god. 1867. neposredno sa svojim kraljem izmirila i što je stekla podpunu samostalnost; pa joj se nebi prigovaralo ni onda, kada bi bila s ostalimi kraljevinami stupila samo u personalnu uniju; već joj se pravedno prigovara, što se onom nagodom umješala u poslove onih kraljevinah i to na njihov golemi uštrb. Evo kako se o tom očitova narod češki u poznatoj deklaraciji: „Neide na nas, da političkomu narodu Ugarske odričemo

Digitized by Google

njegovo stotine godinah staro pravo, po kojem može on ugovarati sa svojim vladaocem glede svoga državnoga i ustavnoga prava, kano takodjer i s ostalimi zemljami države; *ali nemožemo dopustiti da se ovakovimi ugovori ujedno odlučuje o pravih češke krune, i da se takovim načinom kraljevini Českoj bar faktično oduzme njezino jednako i tako starodavno pravo, po kojem ona može sama odlučivati o svojih državnih i ustavnih poslovih.*“ Jednako pravo samoodluke zahtieva za Galiciju dr. Smolka i njegova stranka, koja će prije ili poslije nadvladati poljski oportunitet i zastupajuću ga neodlučnu stranku.

Odavle ćete, gospodine uredniče! lasno izvoditi, da ja, kano antiunionista, zahtievam za cjelokupnu trojednu kraljevinu onaj u habsburžkoj monarkiji državopravni položaj, koj imade Ugarska i za kojim ide Češka s Moravskom a nakana je poći i Galicija. U nagodi ugarskoj nazuačeni su tako zvani zajednički poslovi ciele monarkije i način njihova razpravljanja. Ovaj temelj prihvaća trojedna kraljevina takodjer za sebe; ona izašilje svoju delegaciju za razpravljanje tih poslovah, koji bi se dakle razpravljali kroz delegaciju ugarsku, hrv., češku, galičku itd. Svi ostali poslovi idu u nadležnost sabora troj. kraljevine i odgovorne mu vlade. Samo se kaže: da bi troj. kraljevina doprinosila za trošak zajednički u razmjerju dogovorno ustanovljenom, isto tako da bi preuzela stalni dio državnoga duga.

Tako bi se habsburžka monarkija sastojala iz državah saveznih; a krstite ovaj savez, gospodine

Digitized by Google

uredniče! kako vas volja; ali to ćete lasno uvidjeti, da nije on onakav, kakova je bio sabor hrvatski g. 1848. nacrtao, ili kakova su si slavenski federaliste poslje g. 1861. predstavljali i željeli. Takav savez s osrednjim parlamentom u Beću nije više moguć.

Razumieva se po sebi, da se cjelokupnost trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, t. j. utjelovljenje vojničke krajine i sdruženje Dalmacije imade smatrati kano preduvjet ovakovu uredjenju državopravnih odnošajah, pa da se ovo uredjenje može uglaviti samo zakonitim i ustavnim putem t. j. u zakonitom i cjelokupnom zastupstvu onih kraljevinah.

Izvedenje ovoga narodnoga programa visi, gospodine uredniče! jedino o volji našega naroda. Dopustit ću vam i to, da je ovaj program sada još programom budućnosti; ali ne zato što se nebi mogao sada izvesti, već što nije možebit naš narod zanj već sada dosta pripravan. Valjda će se naš narod još koje vrieme natezati s Ugarskom za ovu ili onu koncesiju, za širju autonomiju, ali vjerujte, da će se o tom osvjedočiti, da mu nikakva autonomija nemože nadoknaditi države, koju je, ima tomu više vjekovah, izgubio; pa će tim odvažnije tražiti državnu samostalnost. Ovo je tečaj svih stvarih; ovo je tečaj naših narodnih zahtjevah i željah poslje godine 1835.; a ove struje neće lje nitko zaustaviti. Ja neću, gospodine uredniče! koriti ni vas ni vaše stranke, ako mislite, da se morate njeko vrieme kretati u okviru ugar-

Digitized by Google

ske zajednice; ali se od vašega rodoljubja nadam, da nećete ništa počiniti, što bi moglo kompromiovati ovaj čisto narodan program.

Nemogu završiti ovih listovah bez jedne opazke, a ta je: da nitko nesmatra mislih u njih razvijenih za misli stranke, koja sebe zove „strankom prava.“ Takovu potvoru odbijam od sebe čim odlučnije i svečanije. Jer mogoste tečajem ovih razpravah i to opaziti, da ja ne samo nezametavam solidarnosti s ostalimi Slaveni, a najpače južnimi, osobito sa Slovenci i Srblji, nego da zajednicu s Ugarskom oplakujem i s toga, što se ona solidarnost njom obustavila te se u obće njom prieči razvitak, narodni i državni, cieloga južnoga Slavenstva. Kao što ja odbijam svaku svezu s onom „sektom“, tako ju jamačno odbija moj prijatelj Mijo Pavlinović, kojega bi ona rado svojim zvati, jer je i od njegove poštene duše, koliko ljubi nada sve svoju užju hrvatsku domovinu, daleko ona paklena mržnja na Srblje i Slovence, kojom „muževi prava“, a u istinu „orudje bezpravja“, dišu na radost naših neprijateljah.

Napokon vam zahvaljujem gospodine uredniče! što ustupiste mjesta ovim listovom, prem nisu pisani u političkom pravcu, koj vaš štovani dnevnik zastupa ali se nadam, da ćemo se silom okolnostih naći prije ili poslije na istom putu, u istom logoru, u kojem se odziva geslo: samostalna hrvatska država! *y.*

Bayerische Staatsbibliothek München
Digitized by Google

Digitized by Google

U vojn. Sisku.
Tiskom Ivana Vončine.
1870.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

FÖRDERUNGSWERK
st.nikolaus
ILDUNGSWERK
RRLAUINGEN

Digitized by Google